TOBIAS

Informasjonsblad fra Oslo byarkiv

1 • 2001

BYENS NAVN

Navn i byen

Stedsnavnene reflekterer Oslos historie, fra de eldste gårdene ble ryddet – og kanskje enda lenger tilbake – og opp til vår egen tid. Noen navn ble festet til de første skriftlige beretningene vi har om vårt område, andre har aldri nådd fram til å bli nedtegnet eller kartfestet, men har levd et liv i muntlig tradisjon.

Navnetradisjonen er langt mer enn de enkelte navn i seg selv. Det er knyttet historie og historier til stedsnavn: De forteller om dagligliv og arbeidsliv, og om utviklingen av kulturlandskapet – fra byens sentrum og ut i marka. Den som kjenner Oslos navnetradisjoner, beveger seg i et byhistorisk landskap.

Undertegnede har tidligere arbeidet noen år i Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane. Fylkesarkivet gikk i spissen for å redde hele stedsnavntradisjonen i fylket. Mer enn 250 000 navn ble registrert, språkvitenskapelig utredet og festet til digitalt kartverk. Historie og tradisjon som var knyttet til navnene, ble samtidig registrert. Folk i fylket viste interesse for arbeidet og for materialet, og det var svært stor pågang på bestillinger av kartblad og utskrifter av databasen. Dette var noe som mange kjente nærhet til. Men det var også et enormt arbeid som lå bak, med et korps av registratorer i alle de 26 kommunene i fylket.

Også i Oslo er mange opptatt av tradisjonene som stedsnavnene representerer. I Bystyret har det blitt reist spørsmål om hva som kan gjøres for å sikre kunnskap om byens navn. Flere historielag har hatt på programmet å begynne registreringer. Men foreløpig er lite skjedd på dette området, og noe av tradisjonen vil nok måtte gå tapt. Det er en mager trøst at det samtidig også dannes nye navn.

I dette nummeret av Tobias forteller vi litt om stedsnavn og navnsetting i Oslo. Kanskje dette kan inspirere til ideer om hva vi kan gjøre for å sikre mest mulig av byens store rikdom av stedsnavn og den tradisjonen som disse representerer.

Oslo kommune
Byarkivet

TOBIAS
Informasjonsblad fra Oslo byarkiv

Adresse:
Maridalsveien 3, 0178 OSLO
Telefon: 22 98 75 50 Telefax: 22 98 75 51
e-post: postmottak@byarkivet.oslo.kommune.no
Internett: www.byarkivet.oslo.no

Lesesal
Åpningstider:
mandag og fredag: 09.00 – 15.00
tirsdag og torsdag: 12.00 – 15.00
onsdag: 09.00 – 18.00

Redaksjon:
Leif Thingsrud (red.)
Bård Alsvik
Morten Brøten
Line Monica Grønvold
Anne Marit Noraker

ISSN 0804-2454
10. årgang
Trykk: Lillestrøm trykkeri

Innhold:

3 **"OSLO LEVE"**
OM NAVNEFORANDRINGEN FRA KRISTIANIA TIL OSLO
Bård Alsvik

8 **HVA SKAL "BARNET" HETE?**
NYE NAVN I YTRE BYOMRÅDER
Bård Alsvik

12 **PÅ SLANG I POLITIBYGGA**
MUNTLIGE STEDSNAVN
Line Monica Grønvold

14 **NÅR OSLO-GATER DØPES**
GATENAVN I REGULERTE BYOMRÅDER
Ellen Røsjø

17 **BYDELSNAVN I INDRE BY**
FLERE GAMLE, EN DEL UNGE OG MANGE FORSVUNNE
Leif Thingsrud

20 **FRA TØMMERSTUE TIL TO BYDELER**
NORDSTRAND-NAVNETS SPREDNING
Leif Thingsrud

22 **SANERING OG DEPONERING AV JOURNALDATABASER**
Morten Brøten

24 **TRENGER VI ARKIVNØKKEL I ELEKTRONISK ARKIV**
Leif Thingsrud

26 **TEGNINGER PÅ VANDRING**
UTSTILLINGER AV CHATEAUNEUF OG GROSCH
Line Monica Grønvold

Bokmeldinger:
27 **TEISEN BORETTSLAG**
28 **UTSIKT OVER NORDSTRANDS HISTORIE**
VINDEREN
29 **BØLER ER STEDET**
ARKIVPLAN
30 **ARKIVHÅNDBOKEN**
BYEN OG DENS BYFOGD

31 NYTT FRA BYARKIVET

32 **ANNO 1900:**
STRID OM BERGENSBANENS TRASÉ
Leif Thingsrud

Forsidebilde:
Collage av gateskilt fra Oslo Bymuseum og foto av Tøyengata ca. 1955 (Foto: Teigen, original i Byarkivet A20033_u024_016)

"Oslo leve!"

Om navneendringen fra Kristiania til Oslo

Et *"anstaltmakeri av verste sort, ja et slag i ansiktet"*, skrev en anonym skribent samme år som byen igjen ble hetende Oslo. Ved lov av 11. juni 1924 hadde Stortinget gitt hovedstaden tilbake sitt gamle navn mot bystyrets vilje. Kristiania skulle samme år feire sitt 300-års jubileum. I hui og hast ble planene endret. En byhistorisk utstilling på Akershus, som skulle bygge bro mellom det gamle og det nye Oslo, kom i stedet. Det var med tunge skritt mang en kristianienser tok turen ut på festningen for ta farvel med byens gamle navn, og for å ønske det nye velkommen.

Av Bård Alsvik

Når tanken om et navneskifte første gang dukket opp er usikkert. Historikeren Peter Andreas Munch skrev i Det Norske Folks historie i 1859 om det *"nye, selvopfundne og halvbarbariske navn Christiania"*. Den salige Munchs uttalelser ble siden tatt til inntekt for et navnebytte, selv om Munch like sterkt ga uttrykk for at han anså det som ugjennomførbart all den tid Kristiania-navnet hadde grodd fast i folks bevissthet. Språkmannen Ivar Aasen ble også tatt til inntekt for en navneendring. Han hadde uttalt seg i 1866 om hvor fremmed navnet var i språket vårt og hvor slitsomt det var å skrive, slik at man fikk underlige forkortelser som *"Chra"*, *"Chria"* og *"Xania"*.

"Barneagtig påfunn"

Men verken Munch eller Aasen kunne sies å være initiativtagere. Heller ikke Aasmund Olavson Vinje som skapte ordet *"Oslodom"* om hovedstadsopinionen når han yppet til verbal tvekamp. Agitasjonen mot det danske navnet på hovedstaden skjedde gjennom litterære krumspring og ap med riksmålsfolket i byen. Som når den bergenske målmannen Henrik Krohn i en reiseskildring fra 1860-tallet konsekvent brukte navnet Oslo, og skrev at byen hadde *"65 513 ibuar umfram hestar og andre naut"*. Lenger fram i tid ga Johannes Heftye ut sine småskrifter i "Oslo", og kvinnesakskvinnen Aasta Hansteen tok opp den samme ideen.

Disse *"barneagtige påfunn"*, som Morgenbladet omtalte dem som i 1894, hadde pågått noen tiår før århundreskiftet. Ikke fullt så lenge hadde byen levd med den fornorskede utgaven av bynavnet med *K* i stedet for *Ch*, men etter løsrivelsen fra Sverige i 1905 mente noen få at tiden var inne for å ta steget helt ut og gi byen tilbake sitt opprinnelige navn. Målsakbevegelsen sto sterkt i hovedstaden. Først som et lite og eksklusivt målmiljø, men da industrialiseringen tok fart for alvor fra 1870-tallet, og bygdefolket fant veien inn til Kristiania i strie strømmer, fikk målsaken brede sosiale føtter å stå på.

Det Norske Samlaget ble stiftet i 1868 og tok tidlig på seg oppgaven med å presse fram viktige målkrav i Stortinget. Siden kom målbladene "Dølen" og "Fedraheimen" som representanter for den gryende målbevegelsen , og i 1894 det nynorske riksorganet "Den 17de Mai" og tidsskriftet "Syn og Segn" året etter. Det halvanarkistiske laget "Friheten" (1891) og det radikale ungdomslaget "Fram" (1890) meldte seg også på i språkstriden. Mindre foreninger som "Den nationale forening", "Norrøna" og "De unges forbund" var eksponenter for nasjonale uttrykksformer og var pådrivere i kampen for et rent, norskt flagg.

I disse miljøene fantes de som stiftet Bondeungdomslaget i Oslo i 1899, en annen viktig aktør i fornorskningsprosessen i hovedstaden. Men samme år ble målstrevet lyst i bann av riksmålsbevegelsen under et stort agitasjonsmøte på Eldorado i Kristiania. Med Bjørnstjerne Bjørnson i spissen ble den første lokale riksmålsforeningen stiftet.

Enda en seier?

Trefningene mellom byfolket og bygdefolket tiltok utover 1900-tallet. I 1913 kom det til regelrett slagsmål mellom riksmålsungdom og målfolket da Det Norske Teateret åpnet sine dører for første gang i teatersalen i Rosenkrantzgate 8. Men det paradoksale var at det vanskelig lot seg gjøre å skille ut hvem som var hvem. Innflyttere ble jo også byfolk, men begge parter, og særlig innflytterene, gjorde det de kunne for å presisere forskjellen mellom seg selv og andre. Målfolkets erklærte motpart var borgerskapet, i realiteten byens vestkant. Og de agiterte mot de provins-danske og de fremmede innflyttere og så på dansketiden som et mørkt kapittel i vår historie. Oslo-tiden var den ekte norske. Båndene som Kristiania-tiden hadde avhugget – båndene mellom fortid og nåtid – ville målfolket knytte sammen igjen ved et navnebytte.

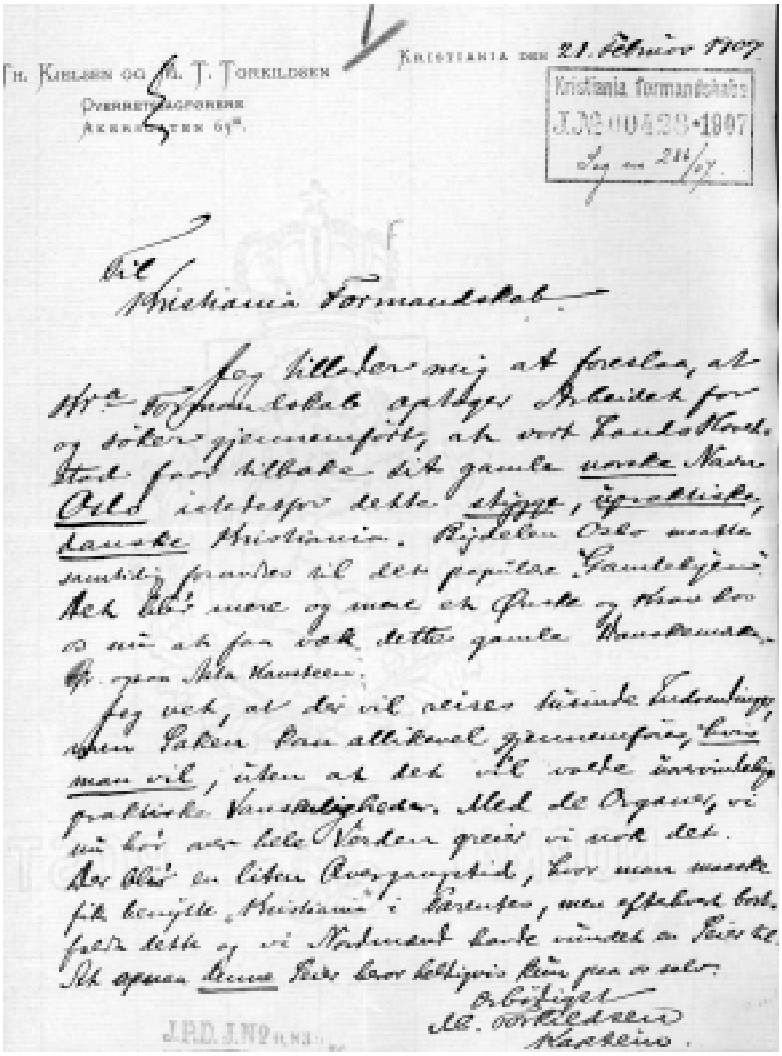
TH. KIELSEN OG M. T. TORKILDSEN
OVERRETSAGFØRERE
AKERSGATEN 63.

KRISTIANIA DEN 21. Februar 1907.

Kristiania formandskab
J.№ 00429-1907
Ly. m. 28/2 07.

Til
Kristiania Formandskab

Jeg tillader mig at foreslaa, at Hr. Formandskabet optager Spørgsmaalet for og søger gjennemført, at vort Fædrelands Stad faar tilbake sit gamle norske Navn Oslo istedetfor dette stygge, upraktiske, danske Kristiania. Byfolkene Oslo maatte naturligvis forandres til den populære Gamlebyen. Ak blir mere og mere ak Gutte og Piger bo o nu ak faa lov dette gamle Navnet. Gr. gjen Alle Kantene.

Jeg tror, at De vil reise tusinde Indvendinger, men Saken kan alligevel gjennemføres, hvis man vil, uden at det vil volde øieblikelige praktiske Vanskeligheder. Med de Organer, vi nu har over hele Norden gjøre vi nok det. Der blir en liten Overgangstid, hvor man maatte faa benytte Kristiania i Parenthes, men efterhånden bortfaldende og vi Nordmænd lande undet en Navn til. Ak opnaa denne Ære kan kun tilfalde os selv.

Ærbødigst
M. Torkildsen
Kristiania.

J.P.D. J.№ 0.83

Det første seriøse forslaget om å endre byens navn kom fra kaptein Marcus T. Torkildsen (Formannskapets arkiv i Byarkivet)

Borgerskapet, representert ved riksmålsfolket, kunne på sin side ikke finne noe særlig positivt ved oslotiden som var verdig et navnebytte. Bare innsatsen til Håkon 5.s borg under syvårskrigen mot de svenske erobrere, hadde en slags heroisk gjenklang over seg, mente redaktøren i Morgenbladet Nils Vogt, som forbandt Oslo-navnet med Norges tilbakegang og Kristiania med Norges fremgang.

Ønsket om løsrivelse fra det lille som var igjen av det danske åk, drømmen om å gjøre Norge norsk, få et rent norsk språk, med norske navn på byer og steder, var en naturlig drivkraft i det "nye" lille, men selvstendige landet. Kampen om det rene norske flagg hadde vært et skritt på veien. Sverige var feid unna i 1905, og nå gjaldt det å bli kvitt de siste rester fra den forrige makthaver – Danmark – som ennå dominerte skrift- og talemåten.

Slagmarken var enn så lenge spaltene i dagspressen. Men skulle en komme noen vei, måtte man gå rett til topps og løfte saken opp på den politiske valplass. Kanskje var det slik han tenkte, kaptein Marcus Thorvald Torkildsen, bosatt i Aker og overrettssakfører i Akersgaten. Han var neppe noen målmann, men beskrev Kristiania som det *"stygge, upraktiske og danske"* navn da han forfattet et forslag til Formannskapet om å gi byen tilbake *"sit gamle norske Navn Oslo"* i 1907. Vel ville det reises "tusinde Invendinger", innså han, men muligheten for at *"vi Nordmænd"* kunne vinne *"en Seier til"* berodde *"heldigvis kun paa os selv"*.

Formannskapet gadd ikke en gang å rasle med sablene og henla forslaget kontant. Men Torkildsen ga seg ikke. Han fikk med seg to kapteiner til, tre kristiania-advokater, en kjøpmann og en meieribestyrer og fremsatte forslaget på nytt året etter. Formannskapet opptrådte nærmest like arrogant da, og besluttet med 14 mot 5 stemmer at saken ikke egnet seg for debatt eller realitetsbehandling i bystyret.

Fra bondereisning til akademisk massedåp

Kapteinen vant ingen seier med det første. Men ute på bygdene hadde de store masser begynt å samle seg til kamp for det gamle norske navnet på hovedstaden – byen som de anså som like mye sin som byfolkets. Det hele var iscenesatt av styret i Noregs Ungdomslag, med kristianiamannen Nikolaus Gjelsvik i spissen. Gjelsvik var formann både i Noregs Ungdomslag, Det Norske Samlaget og i Noregs Mållag. Han var jurist og en troen lagsmann i BUL.

I et opprop til *"Dei frilynde ungdumslag"* i februar 1908 ba han formennene i hvert enkelt lag over hele landet å *"lysa til møte og ha saki fyre"*. Målet var å få alle lokallagene med på en felles søknad til Stortinget om navnebytte. Av landets omlag 350 ungdomslag, var det bare 22 lag som enten lot være å uttale seg eller som holdt på navnet Kristiania. BULs omlag 300 medlemmer sluttet seg til oppropet.

Men også dette fremstøtet for et navnebytte strandet i det politiske systemet. Tidsskriftet Syn og Segn holdt imidlertid saken varm og tok på seg ansvaret for *"å syta for at landsens hovudstad i minsto til 1914 skal faa sitt rette namn, Oslo"*.

Det politiske grunnlaget på Stortinget og i Kristiania bystyre, var et hinder for et navneskifte. Venstre, hvor målfolket hørte hjemme, slo sprekker og ble delt i to, men kom voldsomt tilbake i 1912 med førti prosent oppslutning på Stortinget. Høyre var sterkest i Kristianiafjordregionen og dominerte fullstendig i bystyret i allianse med Frisinnede Venstre, utbryteren fra moderpartiet Venstre. Arbeiderpartiet var på sin side på fremmarsj og kunne utgjøre tungen på vektskålen i navnesaken, mens Venstre så ut til å bli visket ut av bystyrekartet.

Det endelige ordet når det gjaldt navnebytte, hadde imidlertid Stortinget. Bystyret skulle ifølge Kommuneloven bare tas med på råd. Et sterkt nasjonalt Venstre var derfor et trussel mot Kristianianavnet. Klarest kom dette til uttrykk da Jørgen Løvland, som hadde tatt over for Gjelsvik som formann i Noregs Mållag, ble kirke- og undervis-

ningsminister i Gunnar Knudsens andre Venstreregjering i 1915. Allere i 1917 gikk Løvland til verks og fikk gjennom en proposisjon om en ny rettskrivning, og det under store protester. Året etter gikk Løvlands departement løs på by- og stedsnavnene, og satte seg, med Nils Vogts ord, som mål *"at hele landet skal døpes om"*.

Løvland ble rammet av minst like hard skyts i 1918. Og riksmålsstreberen og høyremannen Vogt kunne ikke unngå å tillegge debatten en smule sarkastisk tilsnitt i et foredrag holdt for Christiania Handelsstands Forening i oktober 1918 under tittelen "Oslo eller Christiania?": *"Har det ikke gaat Dem, mine herrer, slik som det er gaat mig: At gripes av en viss flauhet ved i tider som disse, da verden staar i brand og verdensriker for fald, i slike tider er Norges regjering og nationalforsamling fyldt av iver for at døpe om vore byer og disktrikter? Frem og tilbake mellem Odelsting og Lagting vandrer det vigtige samvittighetsspørsmaal, om Tromsø fremtidig skal skrives Troms eller Trums. Efter dagelange debatter staar de folkekaarne endu splittet om, hva øst egentlig heter paa norsk, og ender med, at Smaalenene døpes om til Østfold, mens Nedenæs blir til Austagder … og næste stormløp gjælder byerne, som skal døpes om til Oslo, Bjørgvin, Nidaros og Fossna"*.

Foranledningen var en utredning om norske bynavn ved professorene Hjalmar Falk og Marius Hægstad på oppdrag fra Løvlands departement i 1918. Over halvparten av landets bynavn ble vurdert med tanke på navnebytte. Lillehammer ble foreslått hetende Veslehammer, Risør til Risøn, Grimstad til Grømstad og Florø til Flora. Når det gjaldt hovedstaden, mente professorene at det var på tide å forandre *"det fremmede, smakløse og illeklingende navn Kristiania som landets hovedstad nu er nødt til å bære på grunn av et "uheldigt innfall" av en dansk konge i Norges Vanmaktstid."* Omtrent samtidig tok 29 vitenskapsmenn, blant annet flere historikere og arkivarer, til ordet for et navneskifte.

Saken ble sendt til magistrat og formannskap med henstilling fra departementet om byens eget syn på saken. Borgermester Arctander ga en partisk innstilling mot vitenskapsmennenes kompetanse, der han frarådet en omdøping, noe som tilhengerene av oslonavnet oppfattet som hånende. Innstillingen ble tiltrådt av formannskapet med 16 mot 4 stemmer. I bystyret gikk det likedan etter en lang debatt der Oslo-leiren og Kristiania-leiren kjempet om å sverte eller forherlige de to historiske navneepokene. 52 stemte for borgermesterens innstilling, 29 representanter gikk i mot.

Mens "poteten" modnes

Løvland fikk problemer på tinget, og bare noen få navneendringer ble gjennomført, men ikke for Oslos vedkommende. Men poteter modnes sakte. De ligger der under jord og muld, strekker sine små spirer opp mot dagen, som så blir til store, robuste planter som varsler om at tiden er inne for plukking. Slik gikk det også med navnesaken. Den politiske oppslutningen rundt navnet Oslo, som steg fra null i 1907 til over en tredel av bystyret i 1918, kunne tyde på at saken ville være moden ved neste korsvei. Dette visste både motstanderne og tilhengerene av et navnebytte. Tilhengerne ventet på det rette været og gjorde lite av seg, mens motstanderne satset på frost og kulde og gjorde det de kunne for å dempe tilhengernes optimisme.

Morgenbladet var stadig argest i sin argumentasjon og hadde samlet over 28.000 underskrifter mot et navnebytte. Men de fikk også støtte fra de underligste kanter. "Kristianiagutter av 64", et bueskytterkompani rekruttert fra gutter i Homanssbyen, som var flasket opp på begeistringen for italienernes frihetskamp under Garibaldi, og som under parolen "Magt er ikke ret" skrev i Verden Gang at: *"Naar nu*

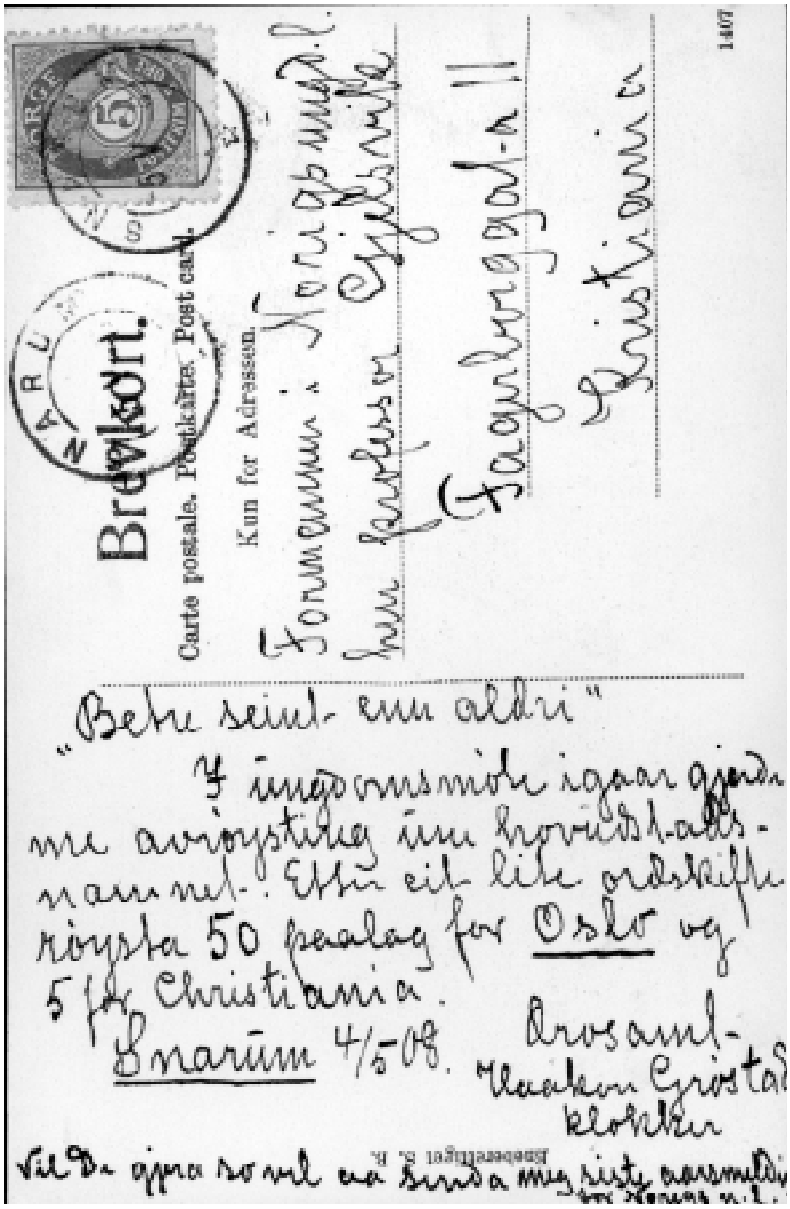

"Betre seint enn aldri" lød parolen fra ungdomslaget på Snarum i Buskerud. De ga sin tilslutning til navneskiftet. (Formannskapets arkiv i Byarkivet)

Informasjonsbrosjyre på engelsk, tysk og fransk ble sendt ut til alle kommunens samarbeidspartnere i utlandet for å informere om navneskiftet. (Formannskapets arkiv, Byarkivet)

fremmedfolk fra Sætesdalen og Vestlandet i historisk begeistring for sagatiden vil paadytte os et navn paa en by som laa under Ekebergaasen … da vaakner vi og roper med de rødblusede italienere: Ned med undertrykkerne! Leve borgerfriheten!".

Rent praktisk var nok frykten størst for en navneendring blant byens forretningsmenn. De frarådet dette under henvisning til at *"den vilde forvolde vanskeligheter, ulemper og skade i lange tider"*, for dem selv, som gjennom generasjoner hadde bygget opp sine firmaer rundt navnet Christiania, og for byen i sin helhet, all den tid ingen utledninger ville skjønne hva Oslo var for noe.

I 1923 var saken imidlertid modnet, og flere sto i kø for å ta den opp. Kristiania Venstre, Noregs Mållag og det såkalte Oslo Selskab var blant de første som skrev til Stortinget om å ta saken opp på nytt. Siden fulgte en del innflytterlag og Det norske Studentersamfund etter, samt ti stortingsmenn med en direkte henvendelse til Odelstinget. Saken ble sendt over til Justisdepartementet denne gangen, som nok en gang ba om en uttalelse fra bystyret, slik loven krevde.

Modningen hadde nok skjedd ekstra raskt takket være det forestående byjubileet for Kristian den 4.s by. Mange mente at dette var en ypperlig anledning for å gjøre kort prosess på det danske navnet, og møte de nye tidene med det gamle, men akk så mer *"velklingende navn"*. Men enda flere mente at det ville være et hån mot alle dem som hadde bidratt til byens fremgang i løpet av den 300-års-perioden byen hadde ligget i ly av Akershus voller. Ja, noen mente også et hån mot danske kong Kristian.

Meningsytringene kom til uttrykk på flere vis, og i ulike fora og sammenhenger. Jubileumskomiteen, som var nedsatt i 1921, var delt på midten. Historikeren Edvard Bull, som i 1918 hadde vært mot en navneendring og var medlem av komiteen, hadde snudd i saken av den grunn at han var *"blit ganske betragtelig modnet"*, slik han selv uttrykte det. Formannen, advokat Bergh, riksantikvar Harry Fett og byarkitekt Aars, hadde også skiftet mening. Men bare Fett og Bull var modnet helt. De dannet et mindretall i komiteen som mente at jubileet var det rette tidspunkt for en navnendring. Flertallet ville vente, eller ikke ha noen endring i det hele tatt, fordi tidspunktet var *"særdeles uheldig"*.

Votering om en tapt sak

I påvente av bystyrets behandling av saken mobiliserte motstanderne av navneskiftet det som mobiliseres kunne. En ny underskriftskampanje mot navneskifte ble igangsatt. Byens "kjendisliv" kom også på beina. Christian Krohg så på navneendringen som et noe *"betænkelig smaabyagtig træk"*, mens Sigrid Undseth *"ville skamme (sig), den dag byen som lever og har gjort sin indsats i landets liv skulde forsøkes fusket om til at bli git ut for sin forgjænger paa den anden side av Akerselven"*. Nils Collet Vogt fant heller ikke noe positivt ved en navneendring: *"byen blir hverken lysere eller smukkere, hverken rikere eller fattigere, om vi sier Oslo i stedet for Kristiania"*.

Tilhengerene av navneskiftet tok det hele mer med ro. Antakelig toet de sine hender over den desperasjon som nå kom til syne i Kristiania-leiren, for saken var allerede avgjort. Venstre, Arbeiderpartiet og kommunistene hadde forent seg i navnesaken, og ville danne et solid flertall for et navnebytte på Stortinget. Bystyrets behandling var bare en formalitet. Dette visste alle, og det til Høyre-fløyens store irritasjon da dette ble påpekt under debatten i bystyret. Den eneste taktikk som kunne brukes var å forhale saken.

Borgermester Jakob Høe inntok en slags mellomstilling. Det sterkeste argumentet mot en navneendring – forretningslivets betenkligheter ved en navneendring og de skader dette kunne medføre – så han ikke som gjeldende lenger. Mye hadde endret seg siden 1918, mente han, fordi verden hadde *"maattet gjøre sig fortroligt med forandringer baade paa landegræsner og paa bynavne"*, siden fredsslutningen. Men han så likevel på navneendringen som uheldig med tanke på de forhandlinger som nå pågikk mellom Kristiania og Aker om en byutvidelse, og var innstilt på at navnet ble endret når byens grenser ble utvidet.

Høyre gikk enda lenger med uthalingstaktikken og krevde en folkeavstemming om saken. Byens innbyggere hadde imidlertid et ord på seg for å være lite interessert i politikk, noe som kom til uttrykk ved lav valgdeltagelse, enten det var kommunevalg eller valg på nytt skolestyre. Men for dem som hevdet at dette ikke var politikk, ei heller ytring for nasjonal

selvhevdelse, men snakk om følelser for den byen man bodde i, og det navn man enten var blitt så glad i, eller hatet, så måtte folket tas med på råd.

Høyre tapte voteringen om en folkeavstemning, og borgermesterens forslag ble stoppet i formannskapet. Ved navneopprop ble det votert over Bull og Fetts forslag om navneendring i anledning jubileet. Med 42 mot 42 stemmer, *"idet ordførerens stemme gjorde utslaget"*, ble forslaget forkastet. På det overfylte galleriet hvor publikum hadde fulgt debatten nøye, ble det utbasunert et høyt rop *"Oslo leve!"*. Men ordførerens klubbe falt tungt og øyeblikkelig: *"Der behøves ikke nogen leverop her!"*, sa han, vel viten om at Stortinget i neste øyeblikk ville gi livet tilbake til det gamle navnet Oslo.

Ved et tidsskille

Ved lov av 11. juli 1924 ble det slått fast at Kristiania var historie fra 1. januar 1925. Forslaget ble vedtatt i Odelstinget den 30. juni med 81 mot 23 stemmer og i Lagtinget den 4. juli med 21 mot 15 stemmer. Det var dermed utelukket å feire 300-års dagen for Kristian 4.s utstikking av byen under Akershus tykke murer. Komiteen endret navn til *Komiteen for Den byhistoriske Utstilling paa Akershus*, og den 12. september 1924 åpnet ordføreren utstillingen med Kongen og Dronningen til stede.

Åpningstalen var preget av det som hadde skjedd med det gamle navnet, og i følge historikeren S. C. Hammer i bind 5 av "Kristianias historie – 1878-1924", var talen et uttrykk *"for en grundstemning inden vide kredse i byen"*.

Under nytt navn skulle byens liv gå videre. Nå gjaldt det å sende ut budskapet til alle verdenshjørner om hva som hadde skjedd. Handleskammeret i Oslo produserte forseggjorte brosjyrer på engelsk, tysk og fransk. Spesielle klistremerker ble også distribuert til å klebe på konvoluttene til handelspartnere og offentlige instanser i utlandet for å informere om navneendringen. Så vellykket var dette at tidsskriftet "The American printer" sendte tilbakemelding til Fabritius & Sønner, som sto for trykkingen, med melding om at alle amerikanere som fikk brosjyren i sin hånd ville lese den og gjøre seg kjent med bakgrunnen for byens omdøping. Byen Basel, som på sin side levde intetanende om det som var skjedd, anmodet handelskammeret om å sende flere brosjyrer, *"da her saa at si ingen kjender forandringen, selv ikke ved universitetet"*. I tillegg ble det gjort oppmerksom på at det nærmest daglig kom brev til byen fra Norge under adresse "Kristiania".

Enkelte så på det som hadde skjedd som en seier for "det norske". Vi tapte Grønland og Færøyene til Danmark, men tok tilbake vårt gamle Oslo, ble det hevdet fra de mest ihuga nasjonalistene. Andre tviholdt på Kristiania-navnet, blant annet Christiania Glasmagasin som hadde vært en av de argeste motstanderen av navneskiftet. For mannen i gata handlet dette om følelser og vane. Og sakte, men sikkert gled det nye navnet på byen inn i folks bevissthet.

Gamle Oslo ble hetende Gamlebyen, noe som var innarbeidet allerede før navneskiftet, mens Kristiania forsvant som navn på et geografisk område, selv om noen ønsket å beholde navnet på den delen av byen som Kristian 4. opprinnelig hadde stukket ut. Kong Kristian står her imidlertid ennå på sokkel, om enn på byens nye torg, utenfor det som en gang var bymurene, og minner oss om at "her skal byen ligge" – byen som var og ble helt annerledes under navnet Oslo.

Kilder:

Utrykte i Byarkivet:

Formannskapets arkiv, Diverse-boks nr. 3, mappe merket "Navneforandringen, Kristiania – Oslo 1923"

Trykte kilder og litteratur:

Aktstykker, Kristiania bystyre , sak nr. 184 / 1918 og sak nr. 154 / 1924

Hjalmar Falk og Marius Hægstad, *Utredning om norske bynavn*, Kristiania 1918

S. C. Hammer, *Kristianias historie. Bind V 1878-1924*, Oslo 1928

Nils Vogt, *Oslo eller Christiania?* Foredrag i Christiania Handelsstands Forening, Kristiania 1918

Olaf Almenningen mfl., *"Og byen er vår bror" BUL i Oslo 1899-1989*, Oslo 1989

Knut Kjeldstadli, *Et splittet samfunn. Bind 10 Aschehougs Norges historie*, Oslo 1994

Meddelelser fra Børsen og Handelskammeret, nr. 1, nr. 5 og nr. 6 1924

Ørebladet, 15. juni 1918

Morgenbladet, 3. april 1918, 2. juni 1918, 17. august 1918, 25. august 1918

Dagbaldet, 6. juli 1918

Tidens Tegn, 17. juli 1918, 29. juni 1918

Verdens Gang, 7. juli 1918

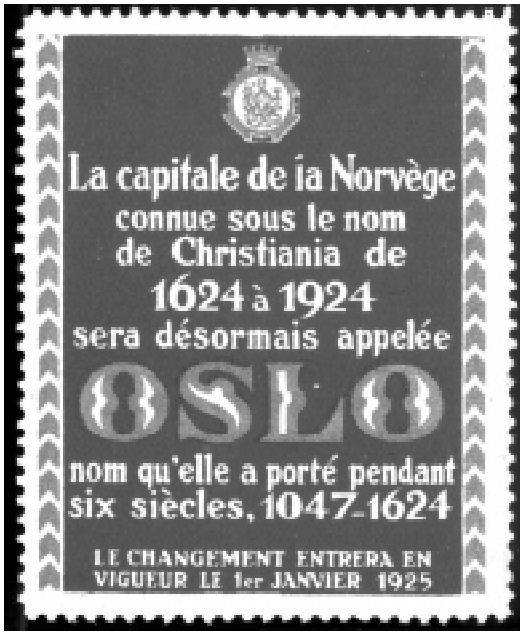

Informasjon om navneskiftet skjedde også i form av klistremerker. (Original i Formannskapets arkiv, Byarkivet)

Hva skal "barnet" hete?

Nye navn i ytre byområder

Da det store utbyggingsprogrammet ble igangsatt i Groruddalen og rundt Østensjøvannet etter krigen, måtte mange hundre nye veier og boligområder ha navn. Som oftest var saken gitt; man tok utgangspunkt i de opprinnelige gårdsnavnene. I andre tilfeller måtte man bruke fantasien og finne nye navn. Begge deler var problematisk, all den tid det fantes like mange navn å velge mellom som det fantes meninger om dem.

Av Bård Alsvik

Vi mennesker har alltid hatt en trang til å navnsette ting, også våre hjemsteder og omgivelser. Mange navn følger generasjonene og blir borte med disse. Andre stedsnavn blir borte når topografien endres og den opprinnelige bebyggelsen forsvinner og erstattes med en ny. Like mange navn er blitt stående igjen uten at man egentlig vet opprinnelsen til dem.

Ved Sognsvann lå plassene Skjeggerud, Valhalla og Pina. Fram til Skjeggerud brant rundt 1910, besørget oppsitteren fergetrafikken på Sognsvann. Kanskje fraktet han folk over til plassene "Nordskogen", "Sørskogen" og "Sæteren", som man i dag ikke med sikkerhet kan si hvor lå hen. Minnene om Valhalla og Pina er forsøkt bevart som bekkenavn, og Skjeggerud figurerer på enkelte kart fra 1960-tallet som navn på den nordvestlige vika i Sognsvann. Men på nyere kart er disse navnene på vei ut.

Navn følger generasjonene – også generasjoner av kart. Selv om dette vel må karakteriseres som en "naturlig utvikling", har det lenge vært en bevissthet rundt det å la gamle navn og plasser leve videre i det man kan kalle ny-konstruksjoner av gamle navn: Nye bydeler, skoler, veier og T-banestasjoner fikk navn etter gårdene og plassene som lå i området.

Bevaring av navn eller beliggenhet?

Tallrike eksempler kan nevnes på misvisende og feilplasserte navn. For den uinnvidde kan det hele virke som pirk, men for dem det gjelder er det et spørsmål om identitet og oppfatninger om hva som er ekte eller uekte i ens eget nærmiljø. Navnsetterne sto da også overfor et etablert villa- og småhussamfunn som var preget av et høyst levende språk og av klare oppfatninger om hva som var det rette navn og den rette uttale på stedet de bodde da utbyggingen tok fart for alvor i de ytre byområdene på slutten av 1940-tallet.

I tillegg fantes det et akademisk syn, representert ved byhistorikere og navnegranskere, som hadde et vitenskaplig utgangspunkt som ikke alltid korresponderte med den folkelige oppfatningen. Kommunens fagfolk var en tredje gruppe som hadde sine meninger om navnsettingen. Ofte var de praktiske hensyn vel så viktig for kommunen som det stedegne og hevdvunne, og dette førte naturligvis til konflikter. Hovedansvaret for navnsettingen lå likevel hos gate- og veinavnkomiteen. Den la fram navneforslagene for bystyret, som ga den formelle godkjennelse av forslagene.

Tanken om å knytte navnsettingen til det stedegne og hevdvunne er prisverdig, men ikke uproble-

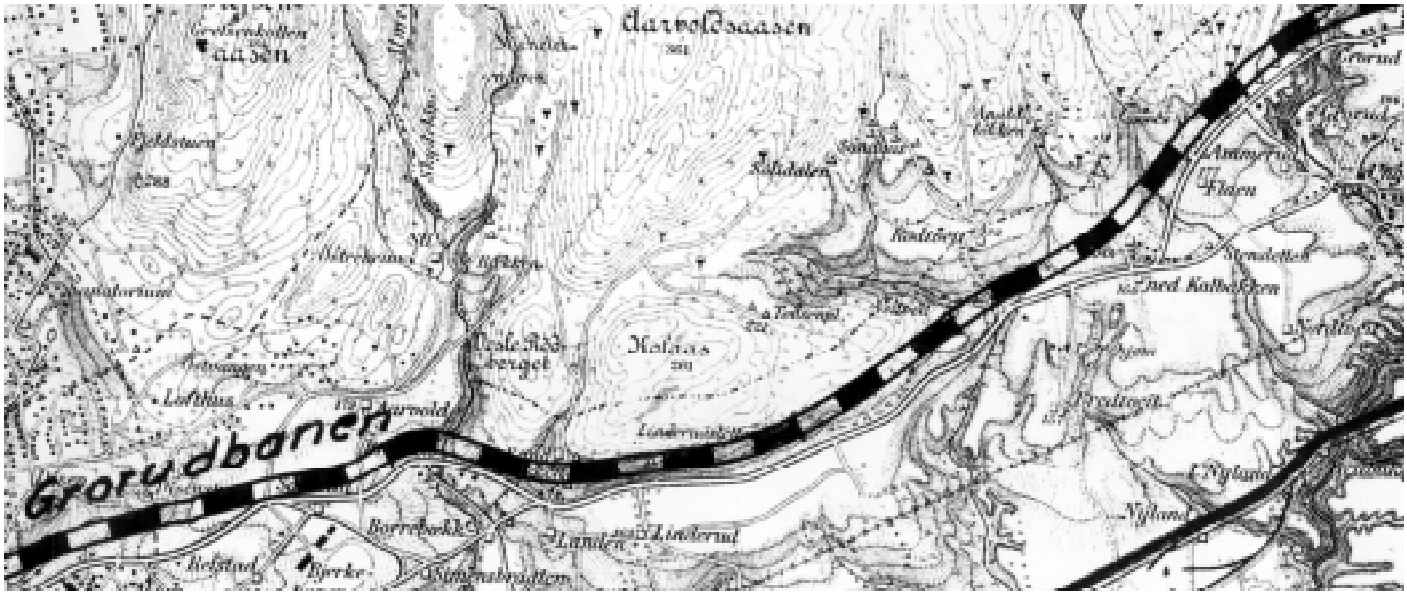

Planen for Grorudbanens trasé er tegnet inn på et eldre rektangelkart med statens versjoner av stedsnavnene, f.eks. Rødtveit og Bredtveit. (Fra Forstadsbanekomiteens tekniske utvalg: Innstilling til Kommunikasjonskomiteen for Stor-Oslo angående "Plan for Akersdalens forstadsbaner", april 1948)

matisk. Særlig ikke der et stedsnavn for eksempel er blitt festet til flere veier. For hva er det da man egentlig har forsøkt å bevare? Navnet eller den eksakte beliggenheten for gårdsanlegget? Vi har blant annet Munkerudbakken, Munkerudkleiva, Munkerudveien, Munkerudvollen og Munkerudåsen. Forsvinner husene, vil det bli vanskelig å stedfeste gårdens beliggenhet etter veinavnene.

Et slikt eksempel finner vi på Romsås. Bydelen fikk sitt navn etter Romsås gård da planene for utbyggingen ble lagt på 1960-tallet. Selve gården lå på sørsiden av Trondheimsveien, rett sør for avkjøringen til Fossumveien, mens Romsåsbebyggelsen ble lagt nord i åsen, i Romsås gårds skoger, opptil to kilometer fra gårdstunet. På 1980-tallet brant hovedbygningen, og ny småhusbebyggelse overtok det før så tradisjonsrike tunet. Ingen ting vitner om gårdens beliggenhet i dag. Romsåsveien, som ble vedtatt i 1969, burde logisk sett ha hatt forbindelse med den gamle gården. Men den går inn fra Bergensveien, over Grorud gårds grunn, før den når Romsåsbyen. Man har altså bevart Romsås-navnet gjennom navnsettingen, men ikke kunnskapen om hvor gården lå.

Abildsø eller Abelsø?

En tydelig konfliktlinje i etterkrigstidens navnedebatt gikk mellom statsmyndighetene på den ene siden og kommunen og innbyggerne på den andre. Statens navnekonsulenter baserte seg på en normalisering av språket, som i korte trekk gikk ut på at navn og de enkelte ledd i sammensatte navn, i en viss utstreknings skulle utjevnes etter hovedtyper (normaliseres). Det het for eksempel konsekvent "vatn", "botn", "hamn" og "brei". Oslo kommune sto mer friere ved navnsettingen, og ønsket å legge oslodialekten til grunn ved navnsetting og skrivemåte.

Konflikten rundt navnet Abildsø er kanskje det klareste eksemplet på uenigheten mellom byen og de statlige navnekonsulentene. Alle på Abildsø, ja alle menneskene i denne byen, sa og skrev *"Abildsø"*, men utenpå postkontoret, som var statens domene, pranget navnet *"Abelsø"*, kunne Dagbladet melde. Postverkets navnekonsulenter hevdet på sin side at *"Abelsø"* var *"den ekte akersuttalen"* og at *"abild"*, som betydde epletre, var av danske språkeksperter omtalt som foreldet allerede på midten av 1800-tallet.

Også opprinnelige "Abelsø-folk" blandet seg inn i debatten: *"I Abelsø-strøket oversvømmes den forholdsvis fåtallige gamle "innfødte" befolkning av innflyttere, som "selvfølgelig foretrekker det langt vakrere vokalspillet i formen Abildsø", som Dagbladets journalist uttrykker det. Ja, at sosiale hensyn spiller en rolle også ved navn, er jo velkjent, men prinsipielt blir ikke et feilaktig navn, likesålitt som feilaktig språkbruk ellers, riktigere fordi en tallrikere og mer dominerende befolkningsgruppe bruker den, i uvitenhet eller sosial bevissthet."*

Klussing med gårdsnavn

Skriftspråket sto mot det muntlige språket i disse sakene. Kommunens oppmålingsvesen produserte sine egne kart hvor den dagligdagse uttaleformen ble benyttet, mens Norges geografiske oppmåling (NGO) fulgte statens retningslinjer for navnsetting. På begynnelsen av 1960-tallet kom det derfor en oppfordring fra bystyrets talerstol om at kommunen måtte gå staten i møte, å innarbeide lik navnepraksis. Dette ble møtt med motbør både fra kommunikasjonsrådmannen og kommunens eget oppmålingskontor, som henviste til at bystyret hadde fattet vedtak om å følge oslodialekten og det hevdvunne i navnesakene. Å gå staten i møte, ville i dette tilfellet si å miste friheten og innføre statlig praksis. Det var ikke byen tjent med.

Jevnt over dreide avvikene seg om hvordan vei/veg, og vann/vatn skulle skrives. Men mer betenkelig, slik kommunens oppmålingsvesen så det, var NGOs arbeid med å finne den opprinnelige formen og skrivemåten for gårdsnavnene. Kirkeby i Maridalen ble da til *"Kjerkeby"* og Ødegården i Sørkedalen til *"Øygarden"*. I kommunens øyne kunne dette virke støtende på folk som bodde på gårdene og som hadde sitt slektsnavn etter dem. Dessuten var navnene så avvikende fra den tilvante uttalen at det hele ville virke kunstig på byens befolkning.

Rot i postgangen

Den tilsynelatende idyll som hersket mellom kommunens administrasjon og befolkningen i navnesaker, slo fort sprekker når det sto om hvilke navn som skulle velges i de nye boligområdene i ytre by. I en redaksjonell artikkel i Aftenposten i februar 1954 beskrev avisen det slik: *"Stor-Oslo vokser og vokser, og nye gater og veier kommer til … Det er ikke så lett å finne på navn til alle disse gater og veier. Det ser man da også fra tid til annen på de forslag som foreligger … De som steller med sakene, må ha brutt sine hjerner noe ganske forskrekkelig. Av og til er det meget lett å forstå at det straks strømmer inn protester mot forslagene …"*

For å unngå forvekslinger, ble én kategori veinavn samlet i ett strøk av byen. Folk på Manglerud bodde i Traktorveien, Plogveien, Treskeveien og Rugveien. Mens folk på Lambertseter bodde i Radarveien, Mikrobølgen, Langbølgen eller Kortbølgen. Folk var ikke alltid like fornøyd med å få slike navn på gata de bodde i. Kanskje var man forfengelig, kanskje så man på det som fantasiløst, eller så ønsket man seg noe mer rotekte.

Verre var det at det oppsto forvirring når navn ble for like. Navnet Bøler gikk eksempelvis igjen i syv forskjellige veinavn: -bakken, -lia, -skogen, -

Stasjoner bygges og bydelene får sitt navn etter disse. Grorudvellenes fellesråd protesterte mot navnet Kalbakken, og hevdet at det rette stedsnavnet var Flaen. Kalbakken lå lenger mot syd. (Foto: Erik Næss for entreprenørfirmaet Brødr. Hauge 20.10.1962. Kopi i Oslo Sporveiers arkiv, Byarkivet)

skrenten, -sletta, -svingen og -veien. Dette førte de første årene til et eneste virvar av misforståelser og feilsendte brev. Et tilsvarende problem lå i alle de veinavnene som hadde like forstavelser, men som var spredd utover byen og i nabokommunene. *"Stein-"*, var et eksempel. Man hadde Steinbakken på Årvold, Steinborgveien på Høyenhall, Steingardveien på Nordberg, Steingrims vei på Bekkelaget, Steinliveien på Abildsø og Steinspranget på Lambertseter. Med så mange like navn, var det – i følge bystyrerepresentant Ole A. Bjune – ikke rart at enkelte postkontor kunne rapportere om femti feilforsendelser hver dag, som i vesentlig grad skyldtes veinavnene.

Stat mot kommune også på Grorudbanen

Med flere tusen vei- og stedsnavn, bare innenfor bygrensen, var det naturlig nok ikke til å unngå at feilforsendelser kunne finne sted. Bjune, som bodde i Gartnerveien, hadde nok også rett til å ergre seg over at posten hans ofte havnet i Gartnerveien i Bærum før den fant veien til ham noen dager senere. At en forslagstiller foreslo å døpe om den flere hundre år gamle Bergensveien på Grorud til Bjørgvinveien for å unngå forveksling med Bergensgata, vakte protester, fordi det grenset *"i retning av hysteri"*.

Da stasjonene på Grorudbanen skulle få sine navn på 1960-tallet dukket det opp liknende saker. Stasjonsnavnet Vollebekk var foreslått allerede i 1959 etter de to gårdene av samme navn som lå nær stasjonen. Etter henvendelse fra Landbrukshøyskolen og formannskapet i Ås, leverte Postdirektøren inn en innsigelse mot navnet, fordi det lett kunne forveksles med poststedet Vollebekk i Ås. Men Vollebekk langs Grorud-banen var ikke ment som noen postadresse og faren for feilforsendelser var av den grunn liten, mente kommunikasjonsrådmann Fredrik Schreiner.

Protester ble også innlevert fra Statsbanen mot navnet Hasle, som var en holdeplass og et poståpneri mellom Haslemoen og Våler i Solør. Likeledes kom det innsigelser mot Linderud, som var en holdeplass mellom Åmot og Geithus i Buskerud. Kommunikasjonsrådmannen hevdet at bruken av postadresser i Oslos ytre områder var godt innarbeidet, og han reagerte sterkt mot forsøkene på *"å finne tilfeldige eller kunstige navn, fordi det selvfølgelige navn er opptatt av postvesenet eller jernbanen."*

Samme problemstilling så ut til å dukke opp på T-banens endestasjon på Grorud. I følge konsesjonen for drift av banen, var det departementet som skulle approbere stasjonsnavnene. Kommunen hadde fått signaler om at statsbanens hovedstyre ville vise til at det allerede eksisterte en Grorud stasjon langs hovedbanen. Østre Akers krets av Akers velforbund støttet statsbanen og gikk i stedet inn for "Grorud torg" som stasjonsnavn. "Grorudhagen" og "Monsebråtan", etter de gamle plassene i nærheten av stasjonen, ble på sin side vurdert som alternative navn av kommunen. Fellesrådet for velforeningene på Grorud uttalte på sin side at "Grorudhagen" *"nesten ikke var kjent i distriktet"*, og foreslo heller *"Bergensveien, som var kjent av alle"*. I brev av 8. februar 1962 godkjente imidlertid departementet alle kommunens forslag til stasjonsnavn langs Grorud-banen, på tross av statsbanens og postverkets innsigelser.

Rabalder på Stovner

Endestasjonen ble hetende Grorud, og banen ble kalt Grorud-banen da den åpnet i 1966. Men snart skulle det sprenges i mer granitt. Banen skulle videreføres i tunnel gjennom Ravnkollen til en underjordisk stasjon på Romsås, og så videre til Selvaags påbegynte Tokerud-by ved foten av Gjelleråsen.

Allerede før den første sprengladningen var plassert i fjellet under Romsås, var diskusjonene i gang

om hva endestasjonen skulle hete. *"Oslo bystyre diskuterer gatenavn i kveld – og da blir det livlig ... blant mange saker skal også spørsmålet om navnsetting på Tokerud opp"*, skrev VG i 1966. All erfaring viste at det som ble stasjonsnavnet, ble også betegnelsen på stedet. Stovner Vel, som representerte den gamle bebyggelsen på Stovner, var derfor tidlig på banen og krevde å bli hørt i navnespørsmålet når T-banen nå ble forlenget inn på det som ble omtalt som "Tokerud-byen".

Tokerudnavnet var "arbeidsnavn" på byggeprosjekt som byplankontoret brukte, og refererte til eiendommene Østre-, Nordre- og Vestre Tokerud som hadde avgitt grunn i utbyggingsområdet. Selvaag hadde på sin side valgte navnet Vestli for, etter eget utsagn, *"å unngå strid om hvilket av de lokale stedsnavn en burde bruke"*. Dette navnet hadde rot i en liten plass som var skilt ut fra Østre Tokerud tidlig på 1900-tallet.

I et møte i mars 1966, tok velforeningen raskt avstand fra både Vestli og Tokerud som samlenavn på hele området. Navnene var ikke betegnende for strøket, ble det hevdet, og det som da sto tilbake var Fossum og Stovner. For så vidt kunne det ha vært mest naturlig å kalle den nordlige delen av området Fossum og den sydlige for Stovner. Rent geografisk ville dette være riktig, fordi stasjonen ville komme på Øvre Fossums grunn, godt vekk fra Stovner-gårdene. Velforeningen fryktet likevel at Fossum-navnet ikke ville bli antatt, fordi det fantes et Fossum-navn ved Bogstadvannet. Av den grunn gikk foreningen inn for navnet Stovner.

Gårdbruker Torbjørn Fossum, som hadde holdt stand mot kommunens ekspropriasjons- og utbyggingsplaner på Nedre Fossum helt til det siste, og som selv kalte seg en representant for den *"opprinnelige befolkning"* så – ut fra sitt ståsted – *"ingen grunn til å stryke et eldgammelt navn som Fossum … Et gammelt navn som har eksistert i hundreder av år, for ikke å si tusen, kan ikke byttes ut omtrent som man bytter strømper"*. Han trodde dessuten ikke at andre plasser i Norge *"ville ha seg påpakket et navn fra et nabostrøk"*. Stasjonen ville bli anlagt på Øvre Fossums grunn, og det måtte naturlig nok også bli navnet, avsluttet gårdbrukeren sitt innlegg med i lokalavisen.

Selv om det var lovet fra kommunens side at "arbeidsnavnet" Tokerud ikke ville skape noen presedens når stasjonsnavnsaken skulle avgjøres, vedtok Bystyret navnet. Men velforeningen ga ikke opp håpet om å vinne fram med sitt syn om at bydelen het Stovner, og at alle som bodde i området identifiserte seg med dette navnet.

En anmodning om å omgjøre vedtaket ble oversendt kommunen. For å unngå forvekslingsproblematikken, foreslo velforeningen nå Fossum som navn på endestasjonene, eventuelt "Forsheimer", som var den eldgamle skrivemåten, og Stovner som navn på distriktet. Dette var i tråd med bystyrets vedtak om at navnsettingen skulle knyttes til eller være et minne om stedegne og hevdvunne navn, påpekte velforeningen.

I mellomtiden var Tokerud-navnet i ferd med å feste seg. Det var sterk misnøye blant velforeningens medlemmer *"over at navnet Tokerud til stadighet blir brukt på stedsnavn som Stovner, Fossum, Smedstua, Haugenstua og Stig som utgjør distriktet Stovner."* Velforeningen kunne også rapportere at innflyttere på Haugenstua, som slett ikke hadde noen skyld i saken, fordi de ikke hadde noen følelse eller kunnskap for de gamle navnene, *"mener de bor på Tokerud"*. Til og med var det dannet idrettslag på Haugenstua som het Tokerud Idrettslag.

Da spørsmålet om å navnsette poststedet på Tokerud kom opp i gate- og veinavnkomiteen i 1970, hadde velforeningens syn tydeligvis nådd fram. Flertallet i komiteen gikk inn for å endre navnet på endestasjonen til Fossum slik at stasjonen og postkontoret, som skulle samlokaliseres, fikk samme navn. Men når først snøballer begynner å rulle, ruller de fort, og da saken kom opp i bystyret i oktober samme år, sto valget mellom å gi stasjonen og poststedet navnet Stovner eller Fossum. Hva som hadde skjedd i korridorene av lobbyvirksomhet fra velforeningens side eller andre som brente for Stovner-navnet, er vanskelig å få tak på, men Bystyret fattet i hvert fall vedtak med 82 mot 2 stemmer at Stovner var navnet.

Året etter var det nye diskusjoner på gang. Det var nå vedtatt at banen slett ikke skulle ende på Stovner, men føres 1 200 meter nordover i retning Vestli. Kommunen gikk nok en gang inn for navnet Tokerud, mens det nyopprettede "Vestli Fellesstyre", som representerte ni borettslag som alle bar Vestli i navnet sitt, gikk inn for Vestli.

Det vil føre for langt å gå nærmere inn på denne saken. Men diskusjonene og engasjementet rundt navnsettingen i Stovner-området, gir et godt bilde av hva stedsnavnene betyr for folk.

Kilder:

Utrykte i Byarkivet:

Arkivet etter Gate- og veinavnkomitéen, boks 6, 14 og boks mrk. "Navn vedtatt av bystyret 1966-1983"
Finansrådmannens arkiv, boks 378
Kommunikasjonsrådmannens arkiv, boks mrk. "Grorud-banen 1959-1975"
Arkivet etter Bydelenes Fellessekretariat, boks Db-0012 og Da-0037

Trykte:

Akers Avis / GB, ulike utgivelser 1966
Verdens Gang 25 / 8-1966
Dagbladet 6 / 4-1959 og 10 / 4-1959
Aktstykker Oslo kommune

På slang i Politibygga

Muntlige stedsnavn

Kallenavn eller muntlige stedsbetegnelser finner vi oftest ikke på kommunale dokumenter eller kart. Mange av dem forblir på folks tunger og i deres hoder, til nye generasjoner har glemt navnene og bakgrunnen for at de engang oppstod, eller de nedfelles i skriftlig form på offisielle dokumenter, skilt og kart.

Av Line Monica Grønvold

Det lokale navnet "Hestern" på Ryen finnes ikke lenger. Det var muntlig overført og stedsnavnet brukte vi i vårt nærmiljø til å betegne et spesielt stykke ubebygget engmark, nær Ringveien idag. Det gikk ingen hester der, bortsett fra forbipasserende på tur fra Ekeberg – men området var drømmestedet for alle små hestehovplukkere hver vår! Når bydelen hadde vokst seg noen år eldre, ble engmarken eller brakklandet gjenbygget og navnet svant hen.

Likeledes var det vanlig en gang i tiden at ungene – for omkring 25 år siden på Ryen og Manglerud – hver høst foreslo å "dra ned til Politibygga på epleslang"! Opphavet til "Politibygga" blir stadig mer ukjent, etterhvert som det opprinnelige Politiets byggelag løses opp og nye beboere flytter inn. Ellers er det mange, både barn og voksne, som er fortrolig med kallenavnet "Kirkebakken" – som betegnelse på den svært bratte bakken, veien opp til kirken. Offisielt har navnet vært Byggveien de siste omlag førti år, og veien går bratt til hver side av "Havredalen". Byggveien passerer Manglerud kirke, men for ungene som hver morgen vandret opp bakken på vei til skolen, var det selvsagt det muntlige navnet som gjaldt. Hvem av ungene hadde vel studert kartet eller veiskiltene?

På motsatt kant lå kiosken som i årevis ble kalt "Barten", selv når få lenger husket den bartemannen som engang jobbet der. Det "gule huset" har forresten forlengst fått rosa farve, men begrepet sitter – i manns minne!

Muntlige stedsnavn kan vi finne på mange områder og i mange vendinger, ikke minst noen ganske frekke. De fleste av oss kan nok erindre noen muntlige stedsnavn fra egen barndom, en periode i livet da vi ikke har forholdt oss til offisielle, skriftlig fastsatte navn fordi det var irrelevant for oss. Barn beskriver ofte steder og veier utfra hva de ser, og de formidler videre til sin omgangskrets. Vår gjenkjennelse i eget lokalmiljø var basert på muntlige overføringer, som i gamle dager. Muntlige navn kan ha tidsbegrenset aktualitet, fordi stedet endres – og kjennemerkene med det.

Tilbake i tid, før skriftspråket ble brukt av folk i sin alminnelighet, har muntlige geografiske navn og stedsbetegnelser fungert som kjennetegn eller henvisninger til bestemte geografiske områder eller en eiendom. Alle gårdsnavn har hatt opprinnelse i en beskrivende opplysning, et muntlig navn på rydningsplassen. I begynnelsen var det enkle natur-

Akerselvens Klædesfabrik hadde sitt anlegg med tøyfargeri i Brenneriveien og Nedre gate. De ga sitt bidrag til å gjøre Akers-elva fargerik, og stedet fikk navnet Indigo. (Ukjent fotograf, 1922, Original i Byarkivet A-10017_u002_004, utsnitt)

"Røverstatene" i Nord-Afrika var fryktet blant norske sjømenn. Blant Kristianias gode borgerskap var røverstatene i Ruseløkkbakken like fryktet. Og folkevittigheten ga de tre husrekkene navnene Algier, Tunis og Tripolis. Etterhvert ble de to første offisielle navn på de smale gatestubbene. I dag ligger Victoria Terrasse her. (Foto: H. Rosling, 1870, kopi i Byarkivet)

navn, senere sammensatte naturnavn, og etterhvert sammensetninger som vitner om stedets funksjon og som vi i ettertid kan tolke rydningstid, generasjon og rang ut av; for eksempel sammensetninger med -vin, -stad, -land, -by og -rud.

Senere tiders eiendomsnavn kan også vise hvem som var eieren eller beboeren, eventuelt hans hustru. Løkkeeiendommer utenfor Kristiania fikk ofte slike navn, som "Beyerløkken" og tilsvarende, gjerne i kombinasjon med et heimtrivelig begrep som -lyst og -ro, slik vi ser av navn som "Sørinelyst" og "Elsero". Når stedet skiftet eier, fant man et nytt navn. Navn forbundet med eiendommer går så fra å være muntlige til å stadfestes med skriftlige dokumenter, kart og tinglysninger. Først i nyere tid ser vi at husbyggere gir sine villaer særegne navn som eieren har hatt spesielle tanker om – for eksempel "Villa Nova", "Solhøi", "Romslia", "Bekkely" og "Knøttebo" – som våre egne hyttenavn idag.

Av Oslos allment godkjente og til tider uutgrunnelige muntlige stedsnavn, har vi for eksempel "Kirkeristen" der feristen forlengst er fjernet. "Senteret" gir mange muligheter, for hvert sted har jo et eget – men utenforstående er ikke alltid inneforstått med hvilket – enten det ligger på Manglerud eller Veitvet.

På "Nisseberget", nedenfor slottet, vanker vel en og annen nissefant, selv om ingen vet sikkert hva navnet kommer av. Stedet har i nyere tid vært knyttet til narkotikahandel, og navnet er blitt resirkulert på ditto markeder, for eksempel på Stovner. Ved en handelsplass i samme kategori langs Akerselven står slett ikke noe eiketre, i allefall ikke i dag, selv om stedet blir kalt "Eika".

På motsatt side av elven, et lite stykke lenger opp, har en av byens gamle klesfabrikker trolig avlevert riktig farverike utslipp, så stedet ble hetende "Indigo" på folkemunne. Mange kjenner vel dessuten "Hønse-Lovisas hus", enten den sterke kvinneskikkelsen fra Oscar Braatens roman bodde i det lille huset ved Beyerbroen eller ikke. I en annen genre, sitter "Dasslokket" ved Stortinget i manges minne – med uteservering over et forhenværende offentlig toalett. Apropos, så har nok flere enn én av Gamlebyens omvisere snublet i "Urinparken" – ihvertfall verbalt!

Når trikken idag nærmer seg gamle Solli plass skvetter vi opp, hvis Lapsetorvet annonseres. Plassen er nylig omdøpt – etter en interpellasjon i Bystyret – til minne om et tidligere folkelig navn.

Et prinsipielt spørsmål, eller direkte oppfordring, om å bevare en del minner om uformelle navn, var oppe som egen bystyresak i 1985. Oppgaven med konkrete navnesaker og mulig omdøping ble delegert til bydelsutvalgene, mens appellen om registrering av folkelige navn ble overlatt til et nytt Byleksikon. Med endring av reglene om navnsetting i 1987 skulle Bydelsutvalgene ha et avgjørende ord, med unntak av sentrumssonen, men navneendringer skulle heretter bare bli mulig der det er "betydelige praktiske ulemper ved nåværende navn".

I en del tilfeller har vi sett at muntlige, uformelle navn fester seg i skriftlig form, etter lang tids alminnelig bruk. Motsatt kan det muntlige gå ut av bruk, fordi et offisielt navn tar over og blir dominerende. Hvordan navnene oppstår og fester seg, er spørsmål som kan gi mange mulige svar – men noen forklaringer må vi bare gjette oss til.

Når Oslo-gater døpes

Gatenavn i regulerte byområder

På landsbygda får veier oftest navn etter hvor de fører hen. I gamle byer ble gater og veiter først benevnt etter hva slags aktivitet som foregikk der, hvordan de gikk i terrenget eller hvilke sentrale bygninger de førte til. I regulerte byer måtte man ta i bruk offisiell navngivning. Det kan vi se i kvadraturen, men for eksempel ikke i det sjølgrodde Vaterland. Byutvidelser førte til nyreguleringer og behov for nye gatenavn og gatenavnkomiteer. Navnesakene ble forelagt bystyret, som ofte fikk lange debatter om disse sakene.

Av Ellen Røsjø

I tidligere tider ble gatenavnene lite brukt i offentlig sammenheng. Man brukte i stedet "kvarter"-betegnelser. I Kristiania fantes det fram til midten av 1800-tallet et fortløpende matrikkelnummersystem på eiendommene. Flere gatenavn som var på folkemunne, tapte etter hvert sin naturlige betydning. I 1775 måtte magistraten utarbeide en "designasjon", en fortegnelse over byens gater for endelig å fastslå navnene.

På 1800-tallet vokste byen. Nye gater kom til og måtte navnsettes. Dermed fikk byen gatenavnkomitéer, eller kommisjoner, som det het den første tida. Den første kommisjonen ble satt ned i 1847. Den besto av professor J.S.C. Welhaven, riksarkivar Chr. Lange og kjøpmann Thor Olsen. De foreslo å endre flere eksisterende navn. Deres innstilling ble av den grunn ikke fulgt.

En ny komité ble satt ned i 1851 med ordfører Rasch, byskriver Rye, assessor Blich, professor Welhaven og stadskonduktør Grosch som sammen med magistraten skulle komme med forslag til nye gatenavn. Prinsippene de fulgte var at navn som hadde satt seg blant folk burde beholdes. Hvor det var mulig, burde man holde fram minnet om hvordan strøket så ut før det ble utbygd, og sikre "at Fædrelandets og Stadens Velgjøreres Navne bør levendegjøres i Gadernes". Navn som Stranden, Stubben, Grundingen, Engen, Linaaes Gade, Youngsgaden, Bernt Ankers Gade, Osterhausgaden, Calmeyergaden og Mariboegaden var blant 29 gatenavn som ble vedtatt i bystyret i 1852.

Byutvidelse ga massedåp

Ved byutvidelsen i 1859 er det ingen spor å se etter navneendringer. Antakelig var det ikke påkrevd fordi de eksisterende gatenavnene, som f. eks. Grønlandsleiret og Lakkegata, kunne brukes uten problemer.

I forbindelse med byutvidelsen i 1878 måtte mange gater døpes og andre døpes om på grunn av navnelikhet. De fleste navneforslag gikk greit gjennom bystyret uten debatt. Men det kunne bli lange debatter i enkelte tilfeller, særlig hvis navnet ikke ble "fint" nok for strøket.

Mange av gatenavnene måtte nødvendigvis lages uten lokal forankring. Det skjedde i form av at gatene på Bjølsen ble oppkalt etter norske byer, mens nordiske byer ble oppkalt på nordre del av Dælenenga og østnorske bygdenavn på Kampen og Rosendal. Vi fikk nabolandsnavn på gater på Vålerenga og norrøne gudenavn på gater på Frogner.

Mange av de nye gatene var forlengelser av eldre gater. Man unngikk å stykke dem opp med nye navn for hvert kryss, som i tilfellet Bogstadveien og Majorstuveien. Mange brukte navn trengte stadfesting, som Elisenbergveien, Gimleveien og Sommerrogaden. Forslaget fra komitéen om Furubakken ble gjort om til Uranienborg terrasse. Den eldre Kirkeveien ved Gamle Aker kirke fikk navnet Akersbakken.

Navnet Smedgata hadde lenge eksistert på Enerhaugen. Nå sto man også med ei Smedgate på Kampen og ei på Rodeløkka. De ble døpt om til henholdsvis Ullensakergata og Tromsøgata.

Andre navneskifter på Rodeløkka var fra Henrik Wergelands Gade til Stockholms Gade, fra Skolegaten til Gøteborgs Gade og fra Damstrædet til Snippen. Nordregade på Kampen ble Kampens Gade. Markveien på de kanter ble Nannestadgaden. Langgaden på Vålerenga ble Vaalerenggaden, og Bjerggaden i Ekebergskråningen ble Ribbungs Gade.

Enighet om prinsipper

Etter at den store byggeaktiviteten på slutten av 1800-tallet hadde stoppa opp, gikk det et drøyt tiår uten navnesaker overhodet. Da bygginga av boliger, og dermed også veier, tok seg opp igjen, fant man behov for å ha klare prinsipper: I 1913 bestemte gatenavnkomitéen seg for følgende: 1. Man var enig om ikke å foreslå navn etter noen levende person. 2. Man mente veier som lå i Aker ikke burde gis navn av Kristiania kommune. I hvert fall burde det konfereres med Aker kommune og helst komme

forslag til navn fra en felles komité. 3. Hvor en plass lå i eller i enden av ei gate, fant komitéen det mest praktisk at gata og plassen fikk samme navn. 4. Komitéen så det som en stor fordel å få færrest mulig gatenavn. Hvor ei ny gate kunne betraktes som forlengelsen av ei gammel gate, ville komitéen foreslå brukt navnet på den eldre gata. En del justeringer måtte gjøres for å følge dette, så 175 gatenavn måtte behandles i bystyret våren 1914.

I 1933 vedtok Gate- og veinavnkomitéen igjen noen generelle prinsipper for gatenavnsdåp: Hovedregelen burde som før være at navn på personer som var i live ikke ble brukt som gatenavn. Omdøping av gater kunne av praktiske grunner bare skje i sjeldne tilfeller. Stedegne, hevdvunne navn burde knyttes til gater i den form som var i samsvar med uttalen i Oslos bymål. Nye gater i strøk med ensarta gatenavn burde få navn i samme kategori. Innen byens grenser ville det ikke være mange gater å navnsette. Framover fant komitéen det derfor rimelig å søke å minnes de kvinner og menn som hadde satt spor i byens og landets utvikling.

Hvilke utslag hadde så prinsippene gitt? I følge en bystyredebatt i 1923 kunne de navnene man hadde, deles i tre grupper: Omtrent en tredel av gatene var oppkalt etter historiske navn. En tredel skrev seg fra lokale betegnelser etter natur og gamle benevnelser på gårder og plasser. Den siste tredelen var oppkalt etter andre norske byer og bygder, kjente folk som var særlig fortjent av byen, legatstiftere, foregangsmenn i næringslivet, vitenskapsmenn og kunstnere.

Fint skulle det være

Lille Tøyen hageby ble oppført for Kristiania kommune 1916-22 og var det eneste av hagebyprosjektene som faktisk tiltrakk seg arbeiderfamilier. Boligdirektør Hals ga da også veiene navn som kunne passe – som Tømmermandsveien, Murerveien, Haandtverksplassen og Tøienplassen, Haandtlangerkroken og Arbeiderringen. Navnene kom så vidt i bruk. Men han fikk fort motbør fra Lille Tøyen hagebys vel som fant "navneforslagene nærmest at betrakte som en chikane mot stedet."

Velforeningen utlyste i stedet en konkurranse, og juryen forslo navn som Fridtjof Nansens allé for Tømmermandsveien og Aases Allé for Murerveien. Styret i foreningen gjorde det om til Fridtjovs allé og Halvdans allé, mens Aker kommunestyre i 1924 godkjente Fridtjovs vei og Halvdans vei! Nå kan man kanskje forstå at tømmermenn kan gi visse assosiasjoner, men fint skulle det være.

Man kan jo spørre seg om velforeningen var representativt. I alle fall var stifterne av velforeninga og styret ikke helt representative. De hadde nesten uten unntak en stilling høyere opp på den sosiale rangstigen enn vanlige arbeidsfolk. Eller var kanskje tida bare ikke moden for slike uvanlige veivalg? Men det tok lang tid før den kommunale skiltinga fulgte etter vedtaket.

Etter krigen kom nye navneendringer – til Ansgar Sørlis vei og Kaare Røddes plass. Begge var falne motstandsfolk – den ene teglverksbestyrer og den andre kinokontrollør – med tilknytning til Lille Tøyen. Tore Hunds vei ble det nye navnet på Fridtjovs vei

Nyregulerte gater og forslag til nye gatenavn på bl.a. Grünerløkka er gjengitt på dette kartet som ble trykt som bilag til Bystyrets sak 3 i møtet 12.10. 1864. Vedtaket ble imidlertid noe annerledes enn forslaget. Ganger Rolvs Gade ble til Toftes gate, Frithjofs Gade endte som Sverdrups gate osv. Som grunnlag er Næsers kart fra 1861 benyttet.

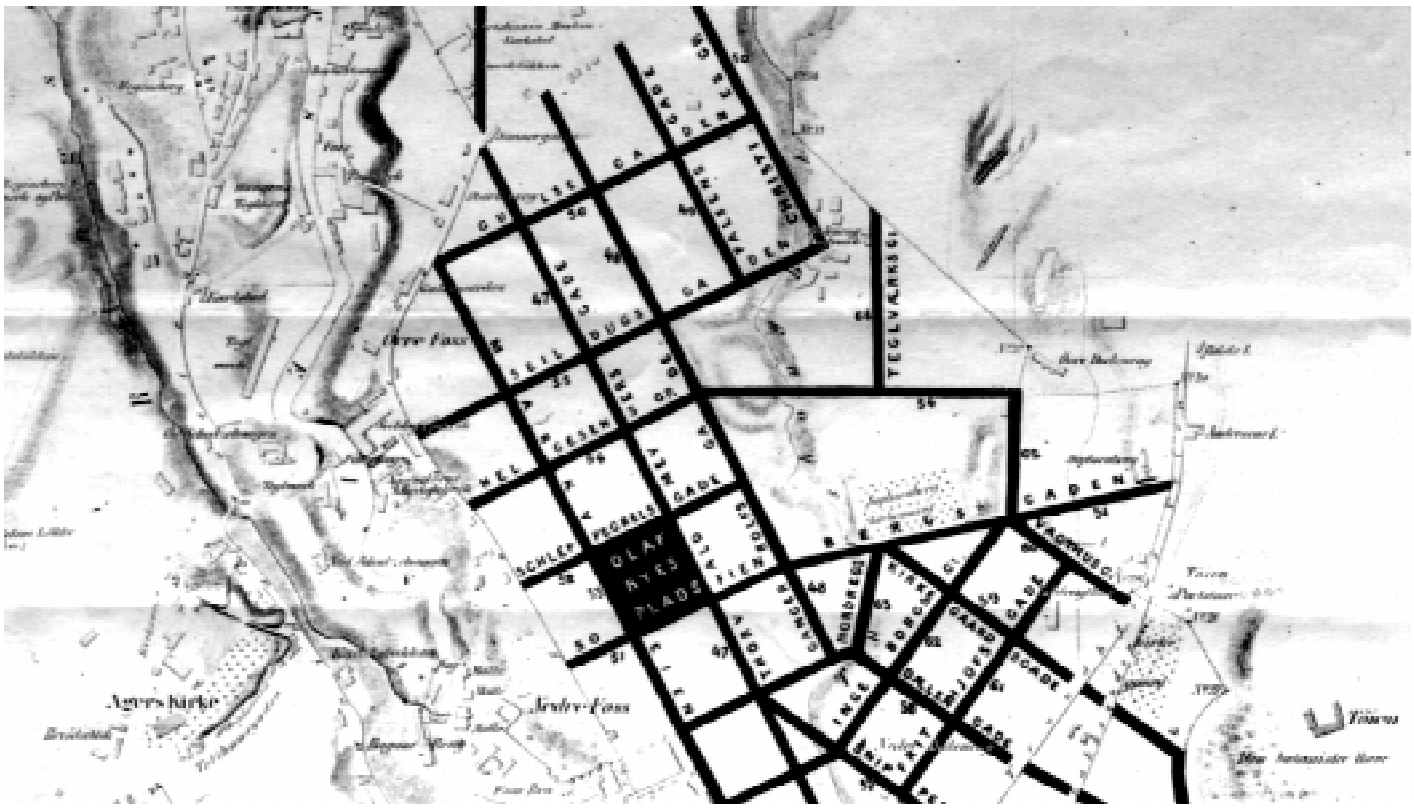

Bebyggelsen i Edvard Griegs allé på Torshov kom opp rett etter siste krig. Gatenavnet føyer seg inn i tradisjonen med komponister på den østre delen av Torshov-bebyggelsen fra 1920-tallet. Hans Nielsen Hauges gate til høyre. (Ukjent fotograf ca. 1950 . Original i Byarkivet A-10002_ua004_030 utsnitt)

en gang på 50-tallet, og veien følger dermed det tradisjonelle mønsteret i området med veier oppkalt etter personer i sagn og sagaer.

Arbeidsfolk er fraværende

Konger, vikinger, militære og det solide borgerskapets menn dominerer blant de gatene som er oppkalt etter personer. Arbeidsfolk og kvinner skal man lete etter med lys og lykte. I 1864 ble Smalgangen ved Grensen omdøpt til Arbeidergata. Gata ble oppkalt etter de nye arbeiderboligene som var oppført der i 1858.

Hans Nilsen Hauges gate kom i 1879 og Marcus Thranes gate i 1914. I bystyret 18. oktober 1923 kunne alle enes om Fernanda Nissens gate ved Vøienvollen i Maridalsveien. Nabogata ble Gustav Jensens, etter stiftsprosten og indremisjonslederen. Arbeiderpartiet foreslo Fjørtofts gate etter sosialistpioneren fra 1870-åra og ble nedstemt. Men Olaus Fjørtoft fikk gata si i konkurranse med Lasalle mellom Stockfleths gate og Fernanda Nissens gate.

Knud Graahs gate kom på Nordre Åsen – etter industrigründeren på Vøiens spinneri. Arbeiderpartiets forslag om å kalle gata opp etter sin nylig avdøde formann Kyrre Grepp ble i første omgang nedstemt. Men han fikk ei annen og større gate i området samme år. Carl Jeppesen og Holtermann Knudsen ble oppkalt i 1933. Rudolf Nilsen fikk sin plass først i 1952.

Komitéen så ikke kvinnene

Camilla Collett fikk sin vei året etter hun døde i 1896; skuespiller Laura Gundersen, komponist Agathe Grøndahl og pianistinne Erika Nissen sine i 1914. Vi har nevnt Fernanda Nissens gate fra 1923. Diakonisse Cathinka Guldberg sto for tur i 1934. Samme år fikk dyrebeskyttelsespioneren Lisa Kristoffersen sin plass. Hun var særlig kjent for å se etter at kjørekarer ikke mishandla eller vanskjøtta hestene sine. I 1947 fikk vi Mor Go'hjertas vei på Bjølsen oppkalt etter ei dame som drev matvarebutikk i strøket og var gavmild og hjelpsom mot de fattige. Damene synes likevel først og fremst som dronninger, prinsesser og gudinner.

"*Jert samfund er et samfund av pebersvendsjæle, I ser ikke kvinden*, sier Lona Hessel i *Samfundets støtter*. Og sandelig kunne vi ikke ha lyst til å si det samme når vi leser innstillingen fra Oslo gate- og veinavn-komite, offentliggjort lørdag. Rett skal være rett. En - 1- kvinne har denne komiteens medlemmer sett. Dronning Maud skal omsider få sin gate. Og bra er det. Men når kommer turen til kvinnesakens ukronede dronning, til den uredde og uforferdede, den skjønne, kloke og spirituelle Gina Krogh - ?" spurte Unn i Aftenposten 15.02.1954.

Damene i gate- og veinavnkomitéen, ja – de kom først inn med frøken Augusta Stang i 1923. Kvinnekjønnet gikk ut i den nye komitéen i 1930. To kvinner ble oppnevnt i 1952, men i 1956 var det igjen nede i ett kvinnelig medlem. Det var kanskje derfor damene hadde så vondt for å sette spor. Men Gina Krog fikk sin vei på Lambertseter i 1955.

Kilder:

Utrykte i Byarkivet:

Gate- og veinavnkomiteens arkiv, Boks 7

Trykte:

Oslo kommunes aktstykker
Oslo byleksikon, Oslo 2000
Knut Kjeldstadli: *Den delte byen*. Oslo bys historie bd. 4. Oslo 1990
Ingar Arneberg: *Lille Tøyen. Arbeidernes hageby*, Oslo 1989
Gro Røde (red.): *Livet langs elva*, Oslo 2000

Bydelsnavn i indre by

Flere gamle, en del unge og mange forsvunne

Navnene på Oslos bydeler er ikke konstante, heller ikke avgrensningen av disse. Noen navn forsvinner. Andre får status, og de brer seg utover. Navnene representerer også flere historiske lag. Noen er gamle gårds- eller teignavn, andre har navn etter eiere på 1800-tallet og noen få er nykonstruksjoner fra 1900-tallet.

Av Leif Thingsrud

I før-industriell tid besto byene normalt av to deler; et handelsterritorium, hvor handelsborgere, høkere, skippere og allehånde håndverkere bodde; og en bymark, som i utgangspunktet skulle være en ubebygget almenning hvor byens borgere kunne sende sine dyr på beite og sanke fôr til disse. I den tidens alt annet enn korrupsjonsfrie samfunn klarte selvsagt noen få rike raskt å karre til seg denne almenningen og gjøre den til private løkker. Den største i Kristiania tilhørte borgermester Ruus, og strakte seg fra nåværende Victoria terrasse til Pilestredet. Den ble kalt Ruseløkka, men det navnet brukes i dag mest om strøket mellom Ruus sin løkke og Filipstad. Dette var tidligere løkker som Solli, Munkedammen og Sofienberg, bare for å nevne de vikigste.

At betegnelsen "løkke" ligger i stedsnavnet behøver imidlertid ikke å bety at navnet er fra den gang Kristiania var en ung by. Grünerløkka var egentlig et gårdsbruk som het Nedre Foss. Navnet skriver seg fra den siste eieren, Hans Grüner, som utparsellerte deler av gården på 1850-tallet. På samme måte har Bøløkka på Kampen navn etter Hans Bøe, som var den siste som drev gardsbruk der oppe, og Moløkka på Bjølsen har navn etter Peter Moe, som utparsellerte det området. Og alt dette lå utenfor bygrensa, før de store byutvidelsene i 1859 og 1878.

De fleste løkkene hadde dessuten helt andre typer navn. De kunne være utenlandske som Inkognito eller Bellevue. Den siste lå ved Drammensveien – der Hydrobygget står i dag. En del var oppkallingsnavn, så som Uranienborg og Bakkehuset. Andre gir tydelige hint om at løkkene, når eieren førte opp hus på dem, ble benyttet som landsteder eller sommerhus den første tiden. Eksempler på dette er Sommerro – der Lysverkene i mange år har hatt sitt hovedkvarter – og Frihedssæde – som ble kjøpt og utparsellert av brødrene Homan, og som i dag kalles

Løkkehuset Sommerfryd på Prostenga ble stående til godt etter siste krig, med adresse Jens Bjelkes gate 88. Omkring 1920 ble det brukt av Frelsesarméen som barnehjem. (Ukjent fotograf ca. 1920. Original i Byarkivet)

Den nedre delen av Hovinbekken ble tidligere kalt Munkebekken, og gikk i behagelige slynger mellom Munkenga på sørsida og Frydendal og Åkeberg på nordsida. Bildet er antakelig tatt rett vest for nåværende Klosterenga idrettspark. (Privatfoto fra fam. Henriksen, 1896. Kopi i Byarkivet)

Homansbyen. Noen navn må oppfattes som en slags klengenavn, for eksempel Vendom. Den løkka lå etter Pilestredet, før man kom til Frihetssæde, og navnet henspeiler antakelig på at her var det slutt på den bymessige bebyggelsen.

Gamlebyens spor

Også middelalderens Oslo hadde sin bymark, uten at vi idag vet presist hvor langt den strakte seg. Men ser vi på matriklene fra 1700- og tidlig 1800-tall, ser vi at området rundt det gamle byanlegget besto av et stort antall små og mellomstore eiendommer. Først når man kom opp til Ekeberg, Hovin eller Sinsen støtte man på større gardsbruk. Oslos bymark strakte seg neppe forbi Galgeberg, men også området utenfor dette ble sterkt oppstykket. En del eiendommer tilhørte fra gammelt av Ladegården, andre var blitt kjøpt og solgt en rekke ganger mellom Kristianias gode borgerskap. Og stadig skjedde det delinger og sammenføyninger av slike eiendommer, slik at grensene ble endret.

En del av disse eierne yndet også å sette sine egne nye navn på eiendommene. Alt dette førte til at stedsnavn ofte ble skiftet ut med én eller noen få mannsaldres mellomrom.

Området som lå mellom Åkebergveien, Kampen og Smedgata tilhørte fra gammelt av Ladegården og ble kalt Prostenga. I 1806 ble området utparsellert, ikke til byggetomter, men til løkkeanlegg for Kristiania-borgere. Og disse ga eiendommene sine navn som Frydendal, Sørinelyst, Sommerfryd og Sommerro, for å nevne noen. Den nordvestligste delen ble først kalt Schrøderløkka, senere Grueløkka. Årsaken til navneskiftet var at Schrøders arvinger solgte stedet til Ole Grue. Han utparsellerte denne lille eiendommen til byggetomter – som for en stor del fikk adresse til Gruegata.

Flere av eiendommene nær Gamlebyen har navn som tydelig henspeiler på de kirkelige institusjonenes rolle som eiendomsbesitter. Området sør for Oslo hospital ble kalt Munkehagen. Og mellom byen og Åkebergveien het det Munkenga. Det var to eiendommer. Lille Munkenga lå på høyre side av St. Halvards gate på vei opp mot Galgeberg. Der hadde verkseier Oluf Onsum sin praktvilla, det såkalte Onsumslottet.

Store Munkenga lå på venstre side av gata. Eiendommen ble kløyvd av jernbanen, da den kom i 1854, men på nordsiden var det et stor parklignende område helt til dette ble utparsellert på slutten av 1800-tallet. Schweigaards gate er hovedåren gjennom området, som de fleste i dag regner til Gamlebyen eller Vålerenga. Med hensyn til menighetsinndeling er det riktig, men det historiske Vålerenga er området mellom Enebakkveien, Gjøvikbanen og Strømsveien.

Mellom Vålerenga og Munkenga fantes det en rekke små løkker. Kasperløkka lå rett på nordsida av Galgeberg. På sørsida lå Svendenga med teglverksdrift gjennom store deler av 1800-tallet. Hovedhuset

her eides en tid av bokhandler Dahl, og han anla en flott hage, som folk kalte Dalehagan. Det ble skrevet "Dahlehaugen", og i dag heter gata gjennom området nettopp Dalehaugen. Tenk om de som navnsatte gater her i byen hadde hatt såpass kunnskap om eldre stavemåter at de blant annet hadde visst at hage tidlig på 1800-tallet normalt ble skrevet "hauge", mens haug ble skrevet "houg"!

Det eneste "kirkelige" navnet rundt Gamlebyen som nå er i daglig bruk, er Klosterenga. Men det navnet er ikke gammelt. Det kom da man omkring 1930 anla idrettsplassen på Store Munkenga. Det er vanskelig å se hvorfor man gjorde dette navneskiftet, men man unngikk i alle fall forveksling med Munkenga på Smedstad.

Sofienberg er på Dælenenga

Et stedsnavn som har vansmektet de siste hundre år, er Dælenenga. Så veldig gammelt er nok ikke navnet. I skrift er det kjent fra tidlig 1700-tall. Men den første delen av navnet, Dælen, må være et gammelt gardsnavn og om lag to tusen år gammelt. Det tolkes som "grassletta i dalen" og kan tyde på at den opprinnelige eiendommen også omfattet Fossområdet mellom det nåværende Dælenenga og Akerselva. Antakelig ble denne gården tidlig oppstykket og brukt til eng av folk i byen.

Tidlig på 1700-tallet var det fire eiendommer som ble benevnt som "Dælen Eng". Den nederste var det som senere ble kjent som Lakkergården og som har gitt navn til Lakkegata. Bakgrunnen for disse navnene er familien Lachmann. I tiden framover ble Dælenenga ytterligere oppstykket, og det kom opp flere løkkeanlegg. Bygningene på Lakkergården lå der kommunens bygg Trondheimsveien 5 står i dag. Navnene på flere av disse løkkene lever fortsatt.

Sofienberg lå omtrent der Sofienberg skole ligger i dag. Dette er hoveddelen av den eiendommen som tidligere ble kalt Nedre Dælenenga. Kirken, som ble bygd der i 1877, het opprinnelig Paulus kirke. Menigheten ble delt i 1880. Den vestre delen beholdt Paulus-navnet, mens den østre ble kalt Petrus menighet. Begge menighetene måtte benytte samme kirke inntil den nye kirken på Grünerløkka ble ferdig i 1892. Da fikk Petrus menighet ha kirken sin alene, og i 1962 skiftet den navn til Sofienberg. Fra å være navn på ei løkke, hvor en stor del i mannsaldre hadde vært kirkegård, var Sofienberg blitt etablert som navn på den nedre delen av Dælenenga.

Rodeløkka har sitt navn etter stiftsprost Frederik Rode. Han eide høydedraget på vestsida av Trondheimsveien ved Solhaug noen få år på 1850-tallet. Det var den neste eieren, Hans Olsen fra Vågå, som utparsellerte området. Det var en god forretning, så han kjøpte opp mer jord, et høydedrag lenger vest – der Langgata og Fjellgata går idag – og utparsellerte også der. Hele området ble kalt Vågeby, etter Olsens hjemsted, men navnet Rodeløkka ble også litt brukt. I dag kalles hele området Rodeløkka, selv om stiftsprosten aldri eide mer enn en liten del av dette.

Rosenhoff er den nordligste delen av Øvre Dælenenga. Navnet er neppe eldre enn fra ca. 1850. Da var det gartneri der oppe. Bygningene lå på nordsiden av Rosenhoffgata. Like nedenfor, på den andre siden av gata, lå en like stor løkke som ble kalt Sorgenfri. Men der ble det ikke bygd noen skole, så det navnet er nærmest helt glemt i dag.

Navnet Sorgenfri er – på samme måte som Sofienberg og Sommerro – et typisk motenavn fra midten av 1800-tallet. I eller like utenfor Kristiania fantes de to eller tre steder. Sorgenfrigata har navnet etter ei løkke som ble utskilt fra Nedre Blindern gård.

Gamle eiendommer lever i gatenavn

Mange gamle stedsnavn eksisterer i dag bare som gatenavn. Heimdalsgata har navn etter eiendommen Heimdal, som lå på østsida av Trondheimsveien mellom Heidalsgata og Herslebs gate. Åkebergveien har navn etter eiendommen Åkeberg. Det er der botsfengselet står i dag. Naboeiendommen, Oslo kretsfengsel, het opprinnelig Frydendal. Nå kalles stedet "Bayern" etter Aktiebryggeriet, som produserte bayerøl her fra 1872 til 1931.

Stensgata, Vallegata og Akersveien har navn etter to av de gårdene som ble ekspropriert da Kristiania ble anlagt. De to første er produkter skapt av 1800-tallets reguleringsmyndigheter, mens den siste er en del av et veifar fra middelalderen. Også gårdsnavnet Vøyen lever fortsatt som navn på den søndre delen av vestre Sagene. De to Rud-gårdene har derimot ikke etterlatt seg et eneste spor.

I noen tilfeller flytter også stedsnavn seg. Ruseløkka er allerede nevnt. Balkeby brukes i dag på begge sider av Bogstadveien, men skal bare brukes på et lite område på østsida. Vestsida er Hegdehaugen, men det navnet begynner folk nå å bruke om strøket langs Hegdehaugsveien.

Hvilke navn som lever og hvilke som bare blir døgnfluer, synes langt på vei å ha vært et tilfeldighetenes spill. Gir en løkke navn til en skole eller – enda bedre en kirke – er den frelst. Men også gatenavnene er viktige, og har medført at løkke-eiendommer som bare eksisterte et par mannsaldre har fått sitt evige minne. Sorgenfri og Ingkognito vil leve, mens Vennelyst, Rolighet og Nøysomhet blir glemt sammen med en lang rekke andre.

Kilder (trykte):

Økonomiske kart
Oslo Byleksikon
Christiania kommune 1837 - 1886
Skattetakst-matrikler for Aker og Kristiania

Fra tømmerstue til to bydeler

Nordstrand-navnets spredning

Nordstrand var opprinnelig navnet på ei lita tømmerstue som lå der Nordstrandveien og Mosseveien møtes. Navnet hadde tydeligvis god klang, for det spredte seg slik at de gamle stedsnavnene i området rundt ble glemt. Etter et snaut hundreår nådde navnet helt sør til kommunegrensa mot Oppegård.

Av Leif Thingsrud

Før Ljabruchausséen, den nåværende Mosseveien, ble bygd i 1860, var skråningen fra Bunnefjorden opp til Nordstrandplatået nesten helt ubebygd. Det fantes noen gamle fiskerstuer på Ormsund og Bekkelaget, og noen få velstående hadde bygd seg sommerhus på de innerste øyene og i noen av vikene. Men ellers var det bare bergknatter og furutrær. Oppe på platået lå det flere gårder, og mellom disse gikk Ekebergveien, som var hovedvei sørover fra Kristiania.

Byggingen av Ljabruchausséen skjedde for at de veifarende skulle slippe de bratte og svingete bakkene opp fra Gamlebyen til Ekeberg. Anlegget åpnet muligheter for de som ville bygge villaer i friske og landlige omgivelser. Det var først og fremst byens solide borgerskap som benyttet den muligheten, men etterhvert trakk veien også en del næringsvirksomhet med seg. Og det ga rom for folk i mer jevne kår.

Landskap med tømmervillaer

Området mellom Støttumveien og Nielsenbakken hørte den gang til garden Vestre Seter. Det ble kalt Seterstranda. På Vibe og Irgens kart fra 1844 kan man se at det helt i nord, ved Kastellbekken, lå en plass kalt Flauet, men ellers var det ikke ett hus nedover stranda.

Men kartet slutter midt på Seterstranda, og like sønnafor kan det ha vært noen hus. I 1860 besiktiget lensmann Hjorth og hans takstmenn ei lita tømmerstue og ei smie på Seterstranda. Smeden Gullik Iversen ønsket å få disse husene innlemmet i brannkassa.

Navnet Nordstrand dukker for første gang opp i en branntakstprotokoll i 1863. Eieren av Vestre Seter, Johan Berntsen, viste da fram et lite kvadratisk tømmerhus på Seterstranda til taksering. Som med Iversens hus var det ingen annen bebyggelse på flere hundre alens avstand. Navnet henspeiler sannsynligvis på at stua lå på den nordre delen av Seterstranda.

Det skulle straks bli mer bebyggelse. I 1864 ble den gamle kjerreveien fra Munkerud gård forbi Vestre Seter og ned til Seterstranda opparbeidet, og det ble oppført et sagbruk der nede. Veien het lenge Seterveien, men ble i 1904 omdøpt til Nordstrandveien. Omtrent på den tiden fikk også overrettssakfører Olsen opp sin leiegård Bergli sør for Nordstrand.

På 1870-tallet kom det opp noen få hus til, og 1880-årene ble det hamret og saget bortetter hele lia. Og nå var det ikke snakk om tømmerstuer for utleie til anleggsarbeidere. Villa etter villa tok form, og gode Kristiania-borgere flyttet ut til Fagerli, Furulund, Nordberg, Skogli, Sjølyst, Furubakken, Fjellhøy og hva de nå het alle sammen.

Johan Berntsen solgte Nordstrand til buntmaker H. Nygaard tidlig på 1870-tallet. Samtidig oppførte han nye hus like på nordsida. Dette stedet kalte han Dal. Nygaard fikk Nordstrand skyldsatt og bygget etterhvert flere hus der, men ble ikke sittende lenge med eiendommen. Matrikkelen av 1886 nevner Jørgen Olsen som eier, og skylda tyder på at det ikke dreide seg om mer enn fem-seks mål. Hoveddelen av eiendommen har adresse Mosseveien 196 i dag.

I 1879 sto Østfoldbanen ferdig, og året etter ble det opprettet en liten holdeplass der linja krysset Seterveien. Denne ble etterhvert oppgradert til stoppested med navnet Nordstrand, og i 1900 til stasjon. Holdeplassen gjorde Nordstrand til et lite knutepunkt, og i 1881 ble Seterstranden landhandel og bakeri startet. Det lå på nedsiden av Mosseveien vis a vis husene på Nordstrand.

Det økende folketallet i området medførte også at stedet måtte få politi. I 1891 kjøpte kommunen bebyggelsen på Dal og gjorde hovedhuset om til politistasjon. Denne fikk navnet "Nordstrand politistasjon". Eiendommen har i dag adresse Mosseveien 188.

Søndre Aker blir Nordstrand

Holdeplassen på jernbanen og politistasjonen gjorde Nordstrand til det alminnelige navnet på Seterstranda og lia ovenfor. Men navnet skulle raskt spre seg videre.

I et par mannsaldre hadde folket på Nordstrandplatået – eller Ekeberg-fjerdingen, som det ble kalt tidlig på 1800-tallet – søkt kirke i hospitalskirken i Gamlebyen. Etter at Østre Aker kirke sto ferdig i

1860, skulle de i stedet søke dit. Det medførte mye lengre kirkevei, og allerede før delingen var gjennomført var en komité i gang med planleggingen av et kapell. Det var stor uenighet om hvor dette skulle plasseres, men til slutt valgte man å bygge på Lensmannsseter, rett øst for Vestre Seter.

Kapellet ble innviet i 1866 og etter kort tid fikk det navnet "Sæter kapell", men folk gikk etterhvert over til å kalle det Nordstrand kapell. Da Østre Aker prestegjeld ble delt i 1905, var det ingen diskusjon om navnet på det nye prestegjeldet. Komitéen, som hadde forberedt saken, foreslo å kalle det Nordstrand, og i sognestyret var det ingen som dissenterte på det. Kapellet ble dermed omdøpt til Nordstrand kirke.

Nordstrand-navnet hadde på det tidspunktet erstattet Seter-navnet i de fleste sammenhenger. Og flere skulle komme. Nordstrand skole ble bygd i 1914. Den private realskolen på Seter fikk navnet Nordstrand Middelskole da kommunen kjøpte den i 1917, men akkurat det navnevalget skyldtes nok også at skolen skulle betjene hele prestegjeldet. Seter-navnet forsvant imidlertid ikke helt, men det brukes i dag bare om bebyggelsen rundt Seter stasjon på Ekebergbanen.

Andre navnsettinger viser med all tydelighet at navnet på prestegjeldet raskt slo gjennom som navn på hele den sørligste delen av Aker – fra bygrensa i nord, langs Østensjøvannet i nordøst, Østmarka i sørøst og grensa til Oppegård i sør.

Navn med status

Fra tømmervillaenes unge dager hadde strøket omkring Nordstrand stasjon hatt et solid borgerlig preg. Etterhvert begynte det rett nok også å komme opp en del villaer langs fjorden på den andre siden av byen, på Bestum og Sollerud, og å bo på vestkanten ble regnet som "fint". Men Nordstrand beholdt sitt preg. Og når bebyggelsen spredte seg langs Solveien og de mange mindre veiene oppe på platået, så var det ingen tvil: Man bodde på Nordstrand.

Også i andre sammenhenger slo navnet gjennom. Nordstrands Blad begynte sine utgivelser i 1924, og Nordstrand Idrettsforening antas å ha startet opp i 1909. Tidligere eksisterte det en fotballklubb som het Grane, og skiklubben Freidig hadde noe aktivitet helt til den gikk inn i Nordstrand IF i 1919.

Det var derfor helt naturlig at man når bystyret i desember 1972 vedtok å opprette en ordning med politiske bydeler, at den vestre delen av Nordstrandplatået fikk navnet Nordstrand. Men samtidig ble det også opprettet en bydel med navnet "Søndre Nordstrand". Den omfattet de tre sørligste kretsene i det gamle prestegjeldet, i all hovedsak sognene Klemetsrud og Hauketo-Prinsdal. Hvorfor ble ikke bydelen kalt Hauketo-Klemetsrud for eksempel? Den første

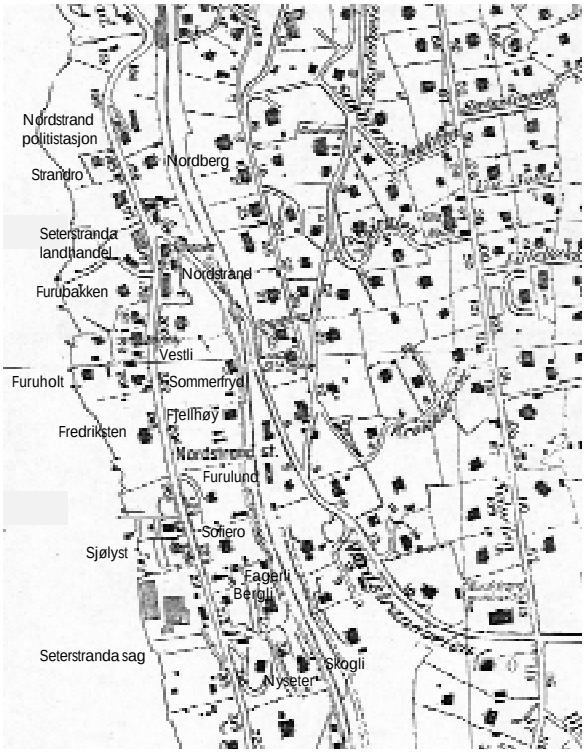

Utsnitt av "Kart over Nordstrand sogns villastrøk" utgitt av Nordstrands Vel og Bekkelagets Vel ca. 1920. Villanavn fra 1870- og 80-tallet er tegnet inn av forfatter.

bydelskomitéen, i 1964, som foreslo en inndeling i tyve bydeler, hadde foreslått Ljan som navnet på en bydel som dekket begge de to.

Ved bystyredebatten var navn på bydelene overhodet ikke diskusjonstema. Disse var fastslått i innstillingen, som baserte seg på en grundig rapport utarbeidet av en gruppe ledet av varaordfører Odd Wivegh og hvor firmaet Anderson & Skjånes fungerte som konsulenter og sekretariat. Inndelingene hadde de igjen fra et arbeid av konsulent Andhøi.

Betegnelsen "Søndre Nordstrand" var imidlertid slett ikke noen nykonstruksjon. Allerede i 1952 brukte Teknisk rådmann den i en sak om en kloakkplan for Ljanselvas nedslagsområde. Men det var med bydelsutredningene betegnelsen ble offisiell. I og med at Nordstrand menighet nå er delt, og bydelen rommer de fire prestegjeldene Klemetsrud, Mortensrud, Hauketo-Prinsdal og Holmlia, bør det kunne vurderes et navneskifte. Men på en annen side gir enhver tilknytning til Nordstrand-navnet fortsatt et stenk av bedremannsbydel.

Kilder:

Utrykte i Byarkivet:

Branntakstprotokoller for Østre Aker
Finansrådmannens sakarkiv

Trykte:

Rich. Benneche: *Akers Herred og dets kommunale Forhold*, Christiania 1893
Finn Erh. Johannessen: *Utsikt over Nordstrands historie*, Oslo 2000
Akers kommune bd. III og VI
Oslo kommunes aktstykker, sak 361 / 1972 – innstilling og referat
Akers kommunes aktstykker, separattrykk I / 1904 og V / 1905
Anderson & Skjånes (utg.): *Bydeler i Oslo*, Oslo 1972
Oslo Byleksikon

Sanering og deponering av journaldatabaser (NOARK-3)

Sakarkiv og tilhørende elektronisk journal skal deles inn i perioder. Mange av kommunens virksomheter fastsatte datoen 01.01.2001 som avslutning av forrige arkiv- og journalperiode. Inneværende år brukes til å avgjøre hvilke saker som skal beholdes i avsluttet journalperiode og hvilke saker som skal være med videre i ny periode. Når året er omme, skal den enkelte virksomhet sanere sine journaldatabaser og deponere den avsluttede journalperioden til Byarkivet. Byarkivaren åpner for at rapportene som skal tas ut i forbindelse med dette arbeidet, kan lagres utelukkende i elektronisk form.

Av Morten Brøten

Som hovedregel benyttes arkivperioder på fem år, jf. Arkivinstruks for Oslo kommune. Periodeinndelingen gjør at man bevarer orden og oversikt i arkivet og sikrer senere gjenfinning av arkivmateriale. Arkiver som er periodisert og avsluttet, kan pakkes ned og settes bort i et bortsettingsarkiv.

På samme måte som det fysiske arkivet skal den elektroniske journalen periodiseres. Et viktig prinsipp er at journalen og det fysiske arkivet skal "speile" hverandre, dvs. at sakene i den avsluttede elektroniske journalperioden skal være identiske med de sakene som er arkivlagt i det tilhørende avsluttede arkivet.

For å sikre en enkel og automatisert overgang mellom to perioder, benytter man seg av en *overlappingsperiode*. Denne metoden brukes ved "normal" overgang mellom to perioder for å avgjøre hvilke saker som skal være med i ny periode, jf. arkivforskriften § 3-13. Som hovedregel brukes en overlappingsperiode på ett år, jf. Arkivinstruks for Oslo kommune.

Samarbeid mellom arkivtjenesten, IT-ansvarlig og leverandør

Arkivpersonalet er avhengig av å samarbeide med IT-avdelingen for å få den tekniske delen av saneringsarbeidet utført. Det vil også i de fleste tilfeller være nødvendig med noe assistanse fra leverandør av Noark-systemet.

Det vil være en fordel at virksomheten/arkivtjenesten planlegger arbeidet med sanering en god stund i forveien. Dette vil innebære å kontakte IT-avdelingen, foreta ansvarsfordeling, kartlegge behovet for assistanse fra leverandør av systemet, undersøke priser for slik assistanse (i henhold til inngått vedlikeholdsavtale) etc.

Sanering av NOARK-databasen

Sanering betyr at man siler ut saker som ikke lenger skal være med i journaldatabasen. Sakene som siles ut utgjør en avsluttet journalperiode, mens de som er igjen i basen utgjør den løpende/aktive journalperioden. Ved bruk av overlappingsperiode saneres basen ved overlappingsperiodens slutt, vanligvis ett år etter at periodiseringsdatoen er satt. Hvis datoen eksempelvis er satt til 01.01.2001, saneres basen først 31.12.2001. Saker som det ikke har vært aktivitet i i løpet dette året og som er avsluttet eller der alle dokumentene i saken er avskrevet, siles ut av basen. Saker som det har vært aktivitet på og saker som er blitt opprettet i løpet av overlappingsperioden, beholdes i basen. Hvis man registrerer såkalte presedenssaker, skal også disse beholdes i basen. Merk at det er hele *saker* og ikke enkeltdokumenter som enten siles ut eller beholdes i basen.

Det anbefales at de utsilte sakene legges inn i en egen database med samme struktur som hovedbasen[1]. Virksomheten vil dermed kunne ha den avsluttede perioden tilgjengelig som en historisk database for søking.

Deponering og avlevering

I forbindelse med sanering skal det produseres en eksportversjon (kopi) av den avsluttede journalperioden for deponering i arkivdepot, jf. arkivforskriften § 3-17. Eksportversjonen skal legges på en CD-R av typen "gold" eller "silver" i to eksemplarer, og deponeres til Byarkivet umiddelbart etter sanering. Det skal tas kontakt med Byarkivet i god tid før deponeringen/avleveringen finner sted.

CD-coverne merkes med arkivskaper, arkivserie, journalperiode og filnavn. CD-platen påføres arkivskapers navn med en vannløselig (ikke spritholdig) tusj. Byarkivet oppbevarer de deponerte CDene kun som sikkerhetskopier, utilgjengelig for annen bruk. Formell avlevering til Byarkivet skal foretas ca. 25 år etter at basen er sanert, samtidig med at det fysiske arkivmaterialet avleveres. Virksomhetene må selv sørge for at dataene vedlike-

holdes og holdes oppdatert, inntil formell avlevering finner sted.

Uttrekk fra databasen

Det er normalt bare hovedregistrene (tabellene) som skal trekkes ut fra databasen og deponeres/avleveres. Disse er *SAK* (saksregisteret) og *DOK* (dokumentregisteret). Tabellene kjøres ut som flate (sekvensielle) tekstfiler, én tabell pr. fil. Sakene legges stigende etter saksnummer; dokumentene legges stigende etter saks- og dokumentnummer. Dersom eksportversjonen må lagres på flere CDer, må filene splittes ved et logisk skille, for eksempel kronologisk.

Informasjon om deponeringen/avleveringen skal ligge elektronisk lagret på en egen fil på den første CDen. Denne informasjonen skal bestå av arkivskapers navn, navn på systemet som eksportversjonen kommer fra, journalperiode, antall CDer som inngår totalt og navn på personen hos arkivskaper som er ansvarlig for deponeringen/avleveringen. På første del av CDen(e), dvs. på rotnivået, skal det dessuten ligge en fil som informerer om innholdet på lagringsenheten. Innholdsbeskrivelsen skal som et minimum inneholde en oversikt over hvilke filer som ligger på CD-en.

Rapporter

I forbindelse med sanering skal det tas ut rapporter fra journalen. I NOARK-3-standarden og i Veiledning i periodisering av Oslo kommunes arkiver kreves det at rapportene skal tas ut og avleveres på papir. Riksarkivaren har imidlertid åpnet for utelukkende elektronisk lagring av rapporter i statlig sektor[2]. Byarkivaren i Oslo legger Riksarkivarens bestemmelser til grunn, og åpner derfor for at virksomhetene i kommunen kan lagre rapportene i *elektronisk form*. Dette vil bli tatt inn i en oppdatert versjon av veiledningen i periodisering som er utarbeidet av Byarkivet. Inntil oppdatert versjon av veiledningen foreligger, må virksomhetene innhente godkjenning fra Byarkivet, jf. Arkivinstruks for Oslo kommune pkt. 2.3.

Følgende elektroniske rapporter lagres på CDen (sammen med datauttrekket og informasjonen om deponeringen/avleveringen jf. ovenfor): *endelig saksordnet utskrift*, som inneholder alle saker som ble avsluttet i journalperioden med underliggende journalposter, og *endelig kronologisk journalutskrift*, som inneholder samtlige journalposter som ble registrert i perioden. Rapporten offentlig journal skal også lagres på CDen. De to sistnevnte rapportene må tas ut *før* sanering for at alle journalpostene skal komme med.

I tillegg skal *avleveringsliste* tas ut i elektronisk form og på papir når en journalperiode er avsluttet. Listene skal følge det papirbaserte arkivet ved ordinær avlevering. På papirversjonen skal det påføres eskenummer i venstre marg, jf. NOARK-3.

Litteratur:

Bestemmelser om elektronisk arkivmateriale som avleveres eller overføres som depositum til Arkivverket, Riksarkivaren 2000
NOARK-3. Standardsystem for edb-basert journalføring i statsforvaltningen, Riksarkivet 1994
Veiledning i periodisering i Oslo kommune, Byarkivet 2000

[1] Dette kan løses på andre måter også, se arkivforskriften §§ 3-15 og 3-16.

[2] Jf. Bestemmelser om elektronisk arkivmateriale som avleveres eller overføres som depositum til Arkivverket, vedlegg 2

Velkommen til å leie

KURSLOKALE/MØTEROM I BYARKIVET

I Byarkivet i Maridalsveien 3 har vi godt utstyrte undervisningsrom som kan leies til kurs og møter.

Undervisningsrommet og kantinen kan leies samlet eller hver for seg.

Undervisningsrommet har plass til 24 personer i klasseromsoppsett og er utstyrt med muligheter for tilkobling for PC, dataprosjeketør, lydanlegg, mikrofon, overheadprosjektør, diasfremviser, whiteboardtavle og flipovertavle.

Kantinen kan benyttes som kantine eller som kurs-/møtelokale for 48 personer. Kantinen har fullt utstyr for servering. Vi formidler kontakt med catering-firma. Kantinen har lydanlegg, mikrofon, overheadprosjektør og flipovertavle.

Pris for leie av undervisningsrom eller kantine som kurslokale:

Hel dag:	kl. 09.00-16.00	Kr 2.200,-
Halv dag:	kl. 09.00-12.30 eller kl. 12.30-16.00	Kr 1.100,-
Kveld:	kl. 17.00-20.30	Kr 1.500,-

Ta kontakt med Astrid Frenning Staveli på tlf. 22 98 75 50 for spørsmål om utleie og bestilling av rom.

Trenger vi arkivnøkkel i elektronisk arkiv?

Arkivnøkkelen har som oftest vært sett på som en oppstillingsplan for sakarkiv. Saker om samme emne blir stilt opp sammen, slik at det blir lettere å finne dem og lettere å foreta saksrettede kassasjoner. Med innføringen av elektroniske arkiver forsvinner hele arkivets fysiske dimensjon, men det betyr neppe at arkivnøkkelens tid er omme.

Av Leif Thingsrud

Til tross for at et større antall virksomheter de siste årene har fått elektroniske journal-, sak- og arkivsystemener, er arkivene fortsatt på papir, som må arkiveres i rent fysisk tilstand. En del arkivsaker faller det naturlig å arkivere etter velkjente kriterier som for eksempel klientens fødselsnummer, bedriftens foretaksnummer eller eiendommens GAB-nummer. Andre saker, som alminnelig korrespondanse, er det i prinsippet to løsninger for. Enten kronologisk, såkalt journalsystem, eller i form av en emneinndeling, kalt arkivnøkkel. Blant de siste har desimalsystemet eller en kombinasjon av dette og bokstavkoder blitt helt dominerende i løpet av de siste decenniene.

Fingraderte nøkler har gjort det lett å finne igjen saker ved at man rent fysisk går inn i arkivet. De har også gjort det mulig å skille organisasjons- og prinsippsaker, som skal bevares, fra de store mengdene rutinemessige enkeltsaker, som i mange tilfeller kan totalkasseres etter fem eller ti år. Innføringen av gode arkivnøkler gjør at man mye sikrere enn tidligere får kassert det som kan kasseres, samtidig som man unngår å kassere saker man bør bevare.

Tekstsøk – alternativ med begrensninger

Oslo kommune har i dag et prosjekt for innføring av elektroniske sakarkiv, og flere virksomheter står på terskelen til å legge hele det aktive arkivet inn i noen bokser på et datarom. I nær framtid blir å sette bort eldre arkiver at man kopierer noen CDer og legger dem i et brannsikkert skap. Arkivnøkkelen får da ikke noen betydning for det fysiske arkivet. Behovet for å kassere blir også mindre. En CD fra eller til betyr lite. Å sile ut hvilke saker som skal bevares eller ikke bevares i forbindelse med avslutningen av en journalperiode vil neppe være regningssvarende. Det blir i de fleste tilfellene billigere og sikrere å bevare alt.

Unntaket vil være virksomheter hvor det store antallet saker ikke er bevaringsverdige. Er disse innenfor noen få saksområder hvor det allerede i arkivdanningsfasen er klart at de kan kasseres etter bestemte frister, skulle en slik utsortering kunne gjøres greit. Dette kan i noen tilfeller også ha sammenheng med slettebestemmelser i personregisterkonsesjoner. Her kan bruken av bestemte arkivkoder gjøre en rask utsiling av disse sakene mulig. Men dette kan skje like enkelt i form av at man bevisst benytter kassasjonsfeltet ved sak-/dokumentregistreringen.

De dataprogrammene som brukes i elektroniske arkiver har kraftige søkeverktøy. Fritekstsøk vil derfor kunne hjelpe oss i de aller fleste tilfellene. Men i stor grad erstatter dette bare tidligere tiders avsenderregistre og forskjellige former for henvisninger. Hvis du ikke husker tittelen på saken og heller ikke navnet på motparten i korrespondansen, vil verktøyet ofte være til liten hjelp. Enten får du ikke noe resultat på søket, eller så får du ei liste så lang som et vondt år. Ved tekstsøk vil dessuten en skarve skrivefeil kunne gjøre at en sak blir umulig å finne igjen.

Nøkkelen gir arkivoversikt

En del private firmaer har, ved omleggingen til elektronisk arkiv, erstattet arkivnøkkelen med en enkel liste over sakstyper. I mange tilfeller vil nok det være fullt forsvarlig. Private har ofte mye mer ensartet korrespondanse enn det offentlige, og sakene vil ofte der lett kunne rubriseres på sikre søkeord knyttet til kunder, produkter og prosjekter. Deres erfaringer er derfor neppe relevante for de fleste virksomhetene i Oslo kommune.

Hvis man ser på arkivnøkkelen som en oversikt over de sakstypene arkivet inneholder, vil den kunne brukes som et systematisk saksregister. Dette kan ha stor verdi for saksbehandlingen, blant annet ved at man kan finne tidligere saker som kan gi presedens i de sakene man i øyeblikket arbeider med.

Når vi ser bort fra der man klasserer de rutinemessige enkeltsakene, vil et søk på arkivkode kunne gi en håndterlig mengde saker og sannsynligvis en mye større sikkerhet enn noe tekstsøk mot at saker slipper gjennom nettet. Dette forutsetter imidlertid tre ting:

For det første må det skrives riktig kode. Mulighetene for feil er imidlertid mye mindre her enn i et tekstfelt, særlig hvis man praktiserer bestemmelsene i Oslo kommunes arkivinstruks om at "Saksbehand-

ler skal kontrollere at den påførte arkivkode er korrekt".

For det andre må nøkkelen være "passe grov". Det vil si at den ikke er så fininndelt at nærmest annenhver sak får sin egen arkivkode. Men den må heller ikke være så grov at man i løpet av en arkivperiode får hundrevis av saker på den – annet enn i de tilfellene man nettopp har store mengder helt ensartede enkeltsaker. I de fleste tilfellene innebærer dette at man må vurdere nøye hvilke inndelinger i nøkkelen man skal benytte, særlig i fellesklassene. Det er ikke obligatorisk å benytte undergruppene, og i de fleste tilfellene holder det lenge å bruke tre sifre. Økt bruk av elektroniske postjournaler med søkesystemer var en viktig årsak til at Felles arkivnøkkel ble betydelig forenklet ved revisjonen i 1995.

For det tredje må inndelingen være så presis at det ikke blir store tolkningsproblemer med hensyn til klasseringen. Et søk på arkivkode vil være nytteløst, dersom den som har registrert saken, har klassert den annerledes enn det den som søker kan forestille seg. Det er svært vanskelig å lage arkivnøkler som alle tolker likt. Når man skal søke i journaler etter andre virksomheter enn den en selv har arbeidet i, opplever man stadig uventede og kreative klasseringer. Utstrakt bruk av sekundærkoder kan langt på vei avhjelpe dette, men dette medfører igjen at antallet "treff" på søkene lett kan bli uhåndterlig stort. Dette problemet kan særlig bli reelt dersom Oslo kommune velger en IT-strategi i retning av å samle all – eller i det minste store deler av – kommunal dokumentbehandling i felles sak- og journalbaser.

Akershus festning med komplette festningsverker og vollgraver med vann på et Grosch-kart fra 1830 / 40-tallet.
(Original i Byarkivet)

Felles journalbaser vil også skape et annet arkivnøkkel-problem. Det er ikke gitt at de ulike etatene vil eller kan klassere samme saken likt. Det som er en budsjettsak i for eksempel byrådet, kan fort være en organisasjonssak i en bydel eller etat. Disse problemene kan nok løses ved hjelp av at man deler opp saken, i dette tilfellet i en budsjettsak og en organisasjonssak med hver sin klassering. Men dette kan nok lett føles som tungvint og oppsplittende. Det kan igjen stille hele bruken av arkivnøkkel i miskreditt.

Nødvendig bakdør?

Klasseringen av sakene opptar i dag betydelig tid i kommunens postmottak. Er dette arbeidet nødvendig? Rent juridisk er svaret "ja". Forskriftene til arkivlova forutsetter bruk av arkivnøkkel, og arkivinstruksen for Oslo kommune gjør bruken av "Felles arkivnøkkel for Oslo kommune" obligatorisk. Den enkelte virksomhet kan altså ikke etter eget forgodtbefinnede kutte ut klasseringsarbeidet. Dagens kassasjonsregelverk er også knyttet direkte til arkivnøklene. Regelverket skal revideres, og det vil da etter all sannsynlighet bli frigjort fra nøklene.

De viktigste forutsetningene for bruken av arkivnøkler er med andre ord i ferd med å forsvinne. Det som står igjen er nøklenes funksjon som presedensinngang, og dette vil sannsynligvis kunne bli viktigere i framtida. Nøklene vil også gi muligheter for såkalte kombinerte søk, hvor man søker samtidig både på emne og stikkord eller motpart. Og endelig gir nøklene en ekstra arkivinngang – uavhengig av datoer, adressater og stikkord – som øker sikkerheten for gjenfinning.

I en del virksomheter vil man nok likevel stille seg spørsmålet om ikke de andre inngangene er mange nok, og svaret kan godt bli "ja". Det er derfor ikke usannsynlig at bestemmelsene om bruk av nøkkel kan bli endret når elektroniske arkiver har lagt forsøksstadiet bak seg. Men det ligger nettopp der en fare for at de som ikke har god nok orden og struktur i sine øvrige søkekriterier, hopper på denne sparemuligheten.

Et sikkert arkivsystem må ha flere innganger, så om man ikke kommer inn den ene veien, har man andre. Arkivnøkkelen kan – hvis den ikke synes meningsfull i det daglige arkivarbeidet – lett bli en slags nedprioritert bakinngang. Man skal imidlertid tenke seg om flere ganger før man tetter den igjen, eller velger å nedprioritere den, slik at den ikke er farbar når den måtte trenges.

Det de fleste virksomhetene i kommunen derimot bør vurdere, er hvor mange av undergruppene i nøkkelen de virkelig trenger å bruke. Hvis man nettopp forenkler nøkkelen ved å unnlate å bruke unødige inndelinger, kan nøkkelen bli mer oversiktlig samtidig som den blir et godt redskap inn i det papirløse arkivets tidsalder.

Litteratur:

Eric Toogood: "Arkivnøkkel - fortsatt behov i edb-baserte systemer" i *Arkivråd* nr. 2 / 1996

Anne Mette Dørum: "Arkivets (sjokkartede) framtid" i *Arkivråd* nr. 5 / 1997

Tegninger på vandring

Utstillinger av Chateauneuf og Grosch

En del av Byarkivets tegninger fra omkring midten av 1800-tallet, er utformet av to sentrale arkitekter som har vært mye i vinden det seneste året. Etterspørselen har sammenheng med arkitektenes store jubileer. Det gjelder Trefoldighetskirkens tyske hovedarkitekt, Alexis de Chateauneuf (1799-1853) og byens første stadskonduktør, arkitekt Christian Heinrich Grosch (1801-1865).

Av Line Monica Grønvold

Høsten 2000 ble Byarkivets spesielle Chateauneuf-arbeider utlånt til en utstilling i Hamburg, i Museum für Kunst und Gewärbe. I Tyskland er få Chateauneuf-tegninger bevart. Av den grunn er våre norske tegninger spesielt interessante og sjeldne. Utstillingen fikk en del oppmerksomhet og godt besøk. I utgangspunktet skulle utstillingen videre til London og Oslo, men den ble av ulike grunner bare vist i Hamburg.

Chateauneuf kom fra Hamburg, men hadde også arbeidet som arkitekt i London. Før arbeidet med Trefoldighetskirken var ferdig, vendte han tilbake til Tyskland og døde. Hans assistent, Wilhelm von Hanno, fikk realisere kirken og fulgte i all hovedsak Chateauneufs tegninger. Chateauneuf rakk ikke å markere seg med flere bygninger her nord, bortsett fra prosjektet for restaurering av Vår Frelsers kirke, utført i årene 1848-50. Men han påvirket det europeiske og gryende norske arkitektmiljøet med flere ideer. Tegninger til de to kirkeprosjektene finnes i Byarkivet.

Senere i år, fra månedsskiftet mai-juni, vil Grosch-jubileet markeres med en stor vandreutstilling, som først skal vises i Halden teater og senere i Norsk Arkitekturmuseum. Et større utvalg av Byarkivets Grosch-tegninger skal etter planen stilles ut.

Grosch var oppvokst i Halden og skolert i Tyskland. Fra 1827 hadde han stillingen som vår bys første stadskonduktør, og fungerte som en kombi-

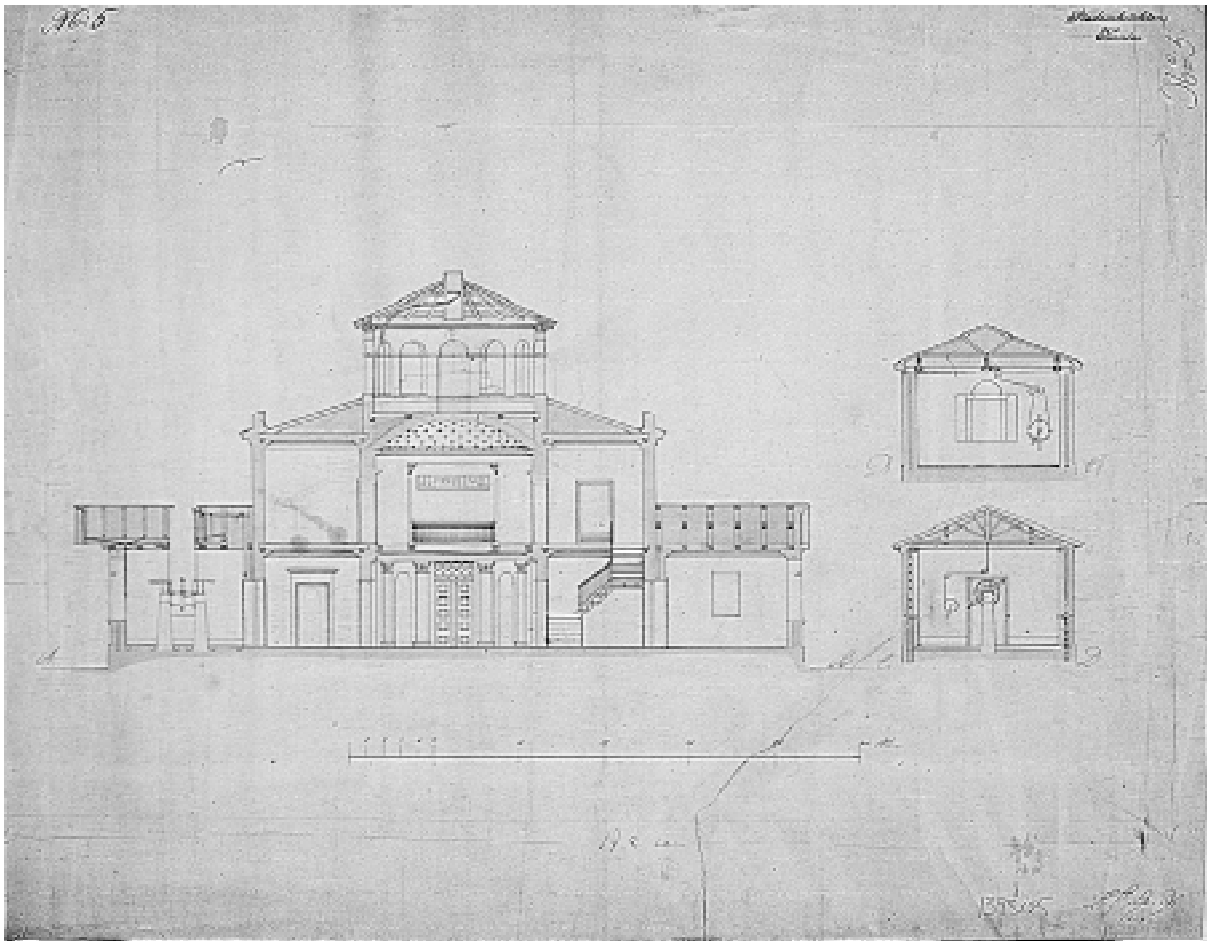

Snittegningen av Det astronomiske Observatoriet ved Solli plass er meget detaljert utført. Vi kan også se deler av det tekniske inventaret. Tegningen bærer årstallet 1828 og er signert C. H. Grosch, slik vi kan se av den gotiske påskriften nede til høyre. Nummereringene er sekundære. (Original i Byarkivet)

nert byarkitekt og byplansjef. På samme tid var han statlig bygningsinspektør og tok private arkitektoppdrag. Grosch tegnet flere av byens viktigste og monumentale bygningskomplekser på 1800-tallet: Brannvakten med bazarene i Kirkeristen, Norges Bank, Universitetet, Observatoriet, Byens sykehus – Krohgstøtten, Børsen, Kong Oscars Minde – "Frøkenstiftelsen" i Drammensveien, Fattighuset i Pipervika, løkkebygninger m.v. Svært mange tegninger finnes i Byarkivet. Vår samling omfatter dessuten en del tegninger fra Grosch-prosjekter andre steder i landet – fremfor alt i Halden, Drammen, Horten, Fredrikstad, Tangen (Stange), og antagelig også i Lyngdal og Danmark.

På bakgrunn av de planlagte utstillingene og publikasjonene har Byarkivet prioritert å få samlingene avfotografert for dokumentasjon, tilgjengeliggjøring og vern av originalene. Tekniske konservatorer har dessuten vært engasjert til å foreta en lett rensing og reparasjon av et utvalg av tegninger, såvel av bevaringshensyn som av kosmetiske årsaker. Parallelt med jubileumsutstillingene, blir arkitektene og deres byggeprosjekter presentert med nye, rikt illustrerte, monografier som henholdsvis utgis i Hamburg og Oslo. Også her vil Byarkivets samlinger være godt representert.

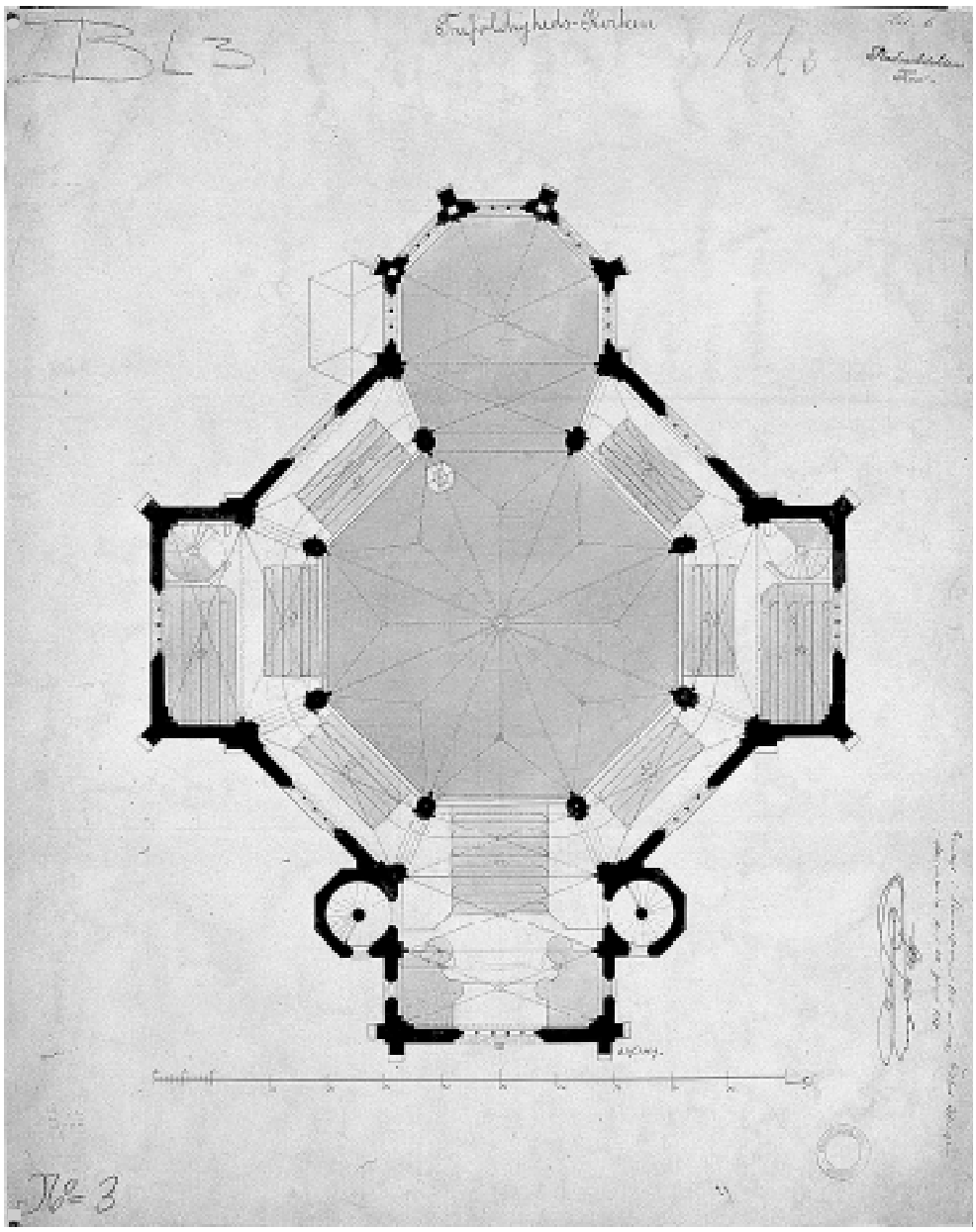

Plantegningen av Trefoldighetskirken på Hammersborg illustrerer bygningens karakteristiske utforming som en sentralkirke, anderledes enn de mange langkirkene vi kan se omkring i Europa. Kirkens stjernehvelvede tak, søylene og trappene er tegnet inn, og arkitektens lille signatur AdC. (Original i Byarkivet)

Hipp hurra for borettslagshistorie

Teisen borettslag 50 år; Kan det bli historie av slikt? Ja, såmenn! Ei riktig delikat bok er det blitt, lettlest, med masse gode fotografier og spennende design.

Boka er et typisk dugnadsarbeid med nærmere førti bidragsytere, som tar for seg borettslaget og dets nærmeste naboskap, Fjellhus, Ulven og Bryn fra de eldste tider til i dag. Vi kan lese om funn av arabiske mynter, villaarkitekturen i Teisenveien, klokkene i Ulven kirke og Mandallsgadens Høvleri, som i mange år holdt til på Fjellhus – bare for å nevne noe.

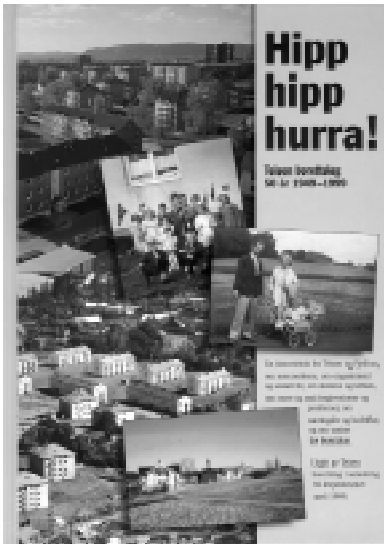

Men hovedvekten ligger så avgjort på de siste femti år, med byggingen av blokkene på Teisen og det sosiale livet som har utspilt seg rundt dem. Framstillinga bærer preg av kunnskaper og grundig kildearbeid. Bare så synd at man da ikke gjør rede for kildene, annet enn med ei litteraturliste. Ei stikkordliste kunne også ha løftet boka enda et hakk. Likevel bør dette være obligatorisk inspirasjon for alle som sysler med slike superlokale historieprosjekter.

Leif Thingsrud

God utsikt over Nordstrand-historie

Hva enn juryen som velger ut årets vakreste bok måtte ha å si: Dette er utvilsomt årets vakreste bok for meg. Den er ikke bare vakker utenpå. Den er også fylt av en utrolig mengde opplysninger av interesse for Nordstrandsfolk først og fremst, men også for alle som måtte ønske å studere fremveksten av et villastrøk i Oslo omegn fra jernbanen kom, og til den gikk, eller knapt går lenger.

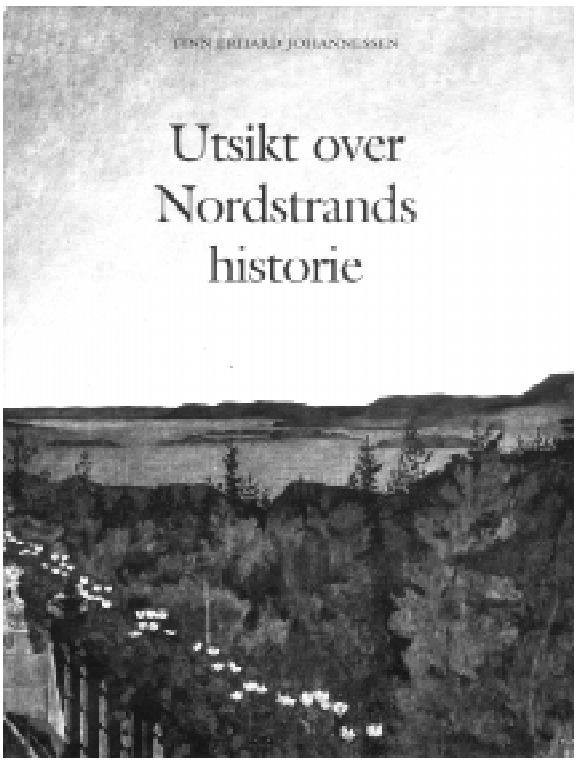

Kun én alvorlig feil hefter ved Finn Erhard Johannessens bok: Uten register er den vanskelig å bruke som oppslagsverk. Bruken av noter og bilde-, kilde- og litteraturoversikt er derimot forbilledlig. Skulle man ønsket seg noe, måtte det ha vært en like grundig presentasjon av annet foreningsliv som av vellet.

Tiden efter 2. verdenskrig er også blitt noe summarisk i forhold til den "eldre" tid, men det vil alltid være vanskeligere å veie hva som skal med og ikke når det dreier seg om det som er nært og kanskje altfor kjært, eller kanskje snarere tvertimot.

Uansett, den som ikke finner noe nytt her, må kunne Nordstrands historie på fingrene, og burde for lengst ha forfattet et konkurrerende verk. Men tenk å utelate Tigertown Jazz Club, da! Den burde jo nettopp i disse tigertider blitt husket for sine vektige bidrag til den oppvoksende ungdoms kulturelle ballast.

Terje Bergersen

Verdifullt om Vinderen

Vinderen er et godt sted å leve, og elven er – ikke Akerselven eller Alna – men Frognerelven, eller snarere dens øvre tilløp Sognsvannsbekken, der den velter frem i all sin velde på ferden mot Frognerdammene og den ytterste forglemmelse og fortvilelse utenfor Vinderen.

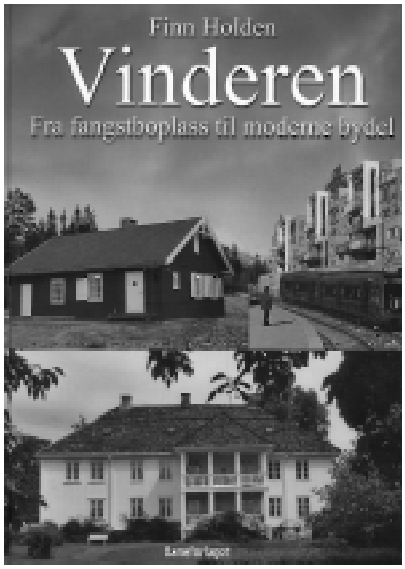

Finn Holdens produkt er en verdifull bok for alle som ønsker å gjøre seg kjent med dette området eller nærmere avgrensede lokaliteter innenfor dette, eller personer som har gjort seg gjeldende i området. Henvisninger og noter savnes for den som måtte ønske å efterprøve opplysninger, men dette savnet oppveies mange ganger av registeret og litteraturlisten.

Registre er sårt savnet i mange bøker. Dette burde være et "must" i all topografisk litteratur og i svært meget annet, men utelates ofte av økonomiske eller andre årsaker. Gudene vet hvorfor? Et register kan gjøre selv den kjedeligste oppramsings-bok til et verdifullt kilde-tilfang. Men Vindern-boka er såvisst ikke kjedelig.

Forfatteren har tatt seg god tid på å fordøye sitt stoff. Lesere av Vinderen Historielags blad vil kjenne hans navn fra dette, andre muligens fra "Slekt og Data". Flere av emnene er behandlet tidligere i en eller annen form, men har her blitt satt inn i en større sammenheng og fått en form som engasjerer den interesserte leser fra første stund. Illustrasjonene bidrar ytterligere til at man får lyst til å bla og titte, og det er godt gjort om man da ikke blir fengslet og finner at man sitter der og leser om noe man ikke skulle trodd man ville engasjeres av.

Terje Bergersen

Ridderens bydel besnærer

– Bøler er stedet, heter det i bokens tittel. Og Bøler vil sannsynligvis forbli det for mange i overskuelig fremtid, på tross av uheldig omtale av deler av det lokale ungdomsmiljøet.

Kupper'ns bensinstasjon har vel vært det nærmeste området har aspirert til av berømmelse, sammen med kunstnerborettslaget Trolltun, med dets mest kjente beboer Anne-Cath. Vestly og endelig bydelens radikale skjønnhet Tove Nilsen og hennes skyskraperengler.

Bydelens symbol er blitt ridderen av den bedrøvelige skikkelse, Don Quijote. Men hvor er hans trofaste følgesvenn Sancho Panza eller den skjønne Dulcinea? Og hvorfor i alle dager her og ikke i la Mancha?

Kan det henspille på Politiets selvbyggerlag i Bølerskogen? Hvilke vindmøller måtte vel ikke disse kjempe mot, i de harde femti-åra, i form av kommunale bygningsmyndigheter? Og hvilke kollisjoner har ikke her funnet sted mellom det idéelle og det gjennomførbare?

Kanskje det er selve næringen for lokalpatriotisme i dag, at man sammen har bekjempet så vel flerhodete troll av etater, som vindmølle-politikere og all annen styggedom som litteraturen og den folkelige overlevering har gitt kunstneriske uttrykk for.

Bøler har i hvert fall fått en flott bydelsbok, med gode kildehenvisninger. Men her savnes så vel noter som register, og hvor meget nyttigere ville vel ikke boken blitt med disse?

Terje Bergersen

Solid om arkivplan

Arkivforskriften krever at alle offentlige organer skal utarbeide arkivplaner. *"Arkivplan. En veileder"* er skrevet av Alf Thorsen, som er arkivleder i Stavanger kommune, for å gi offentlige virksomheter en veiledning i dette arbeidet. Inntil forskriften kom, var det nesten bare kommuner her i landet som laget arkivplaner. Derfor er boken først og fremst bygget på erfaringer som er gjort i kommunesektoren.

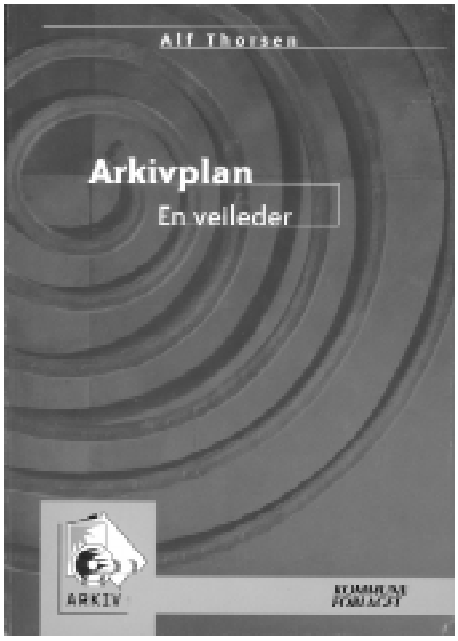

Balansen mellom teori og praksis fungerer godt i boken. Hvert kapittel inneholder først en nokså omfattende teoridel, dernest eksempler på hvordan de forskjellige delene av arkivplanen kan utformes. Til teoridelen hører blant annet en beskrivelse av gjeldende lover, retningslinjer, forvaltningsstandarder og veiledninger.

Boken er bygget opp rundt følgende fire hovedkapitler: Arkivorganisering, arkivinnhold, arkivoppsett og arkivreglement. Forfatteren foreslår at arkivplaner kan bygges opp etter en tilsvarende struktur. Boken ble ført i pennen før Riksarkivets mal ble presentert. Malene for oppbyggingen av arkivplaner er ikke sammenfallende. Noen vil kanskje mene at dette er uheldig. Andre finner Thorsens inndeling vel så god – blant annet fordi den legger større vekt på de rutiner og retningslinjer som virksomheten selv utvikler.

Prosjektarbeid blir behandlet i bokens innledning, og til dels også under enkelte av temaene utover i boken. At endringer med hensyn til teknologi og omorganiseringer skaper nye utfordringer for offentlige arkiver, er til dels også beskrevet i flere av kapitlene. Boken kunne kanskje vært grundigere og mer oversiktelig på disse områdene.

Arkivplanboken vil nok være et nyttig oppslagsverk for alle som lager arkivplaner, uansett hvor omfattende man velger å gå til verks.

Anne Marit Noraker

Grundig arkivhåndbok

Så er den kommet: Arkivhåndboken for offentlig forvaltning. Boken er forfattet av Ivar Fonnes i Riksarkivet, og kom ut på Kommuneforlaget før jul. Hensikten med Arkivhåndboken har først og fremst vært å utdype bestemmelsene i arkivforskriften. Resultatet er i all hovedsak svært bra, og boken blir nok sentral både som lærebok og oppslagsverk for alle som har ansvar for eller arbeider med arkiv i forvaltningen.

Visuelt og språklig er boken god. Gjennomgående finnes det oppsummerende notater av teksten i margene. Boken har en fyldig terminologiliste, egne stikkords- og lovregistre og en omfattende innholdsfortegnelse. Henvisninger i teksten til lover eller andre regelverk følges av egne rammer med sitater fra de aktuelle paragrafene. Alt dette gjør boken oversiktlig og lett å finne frem i.

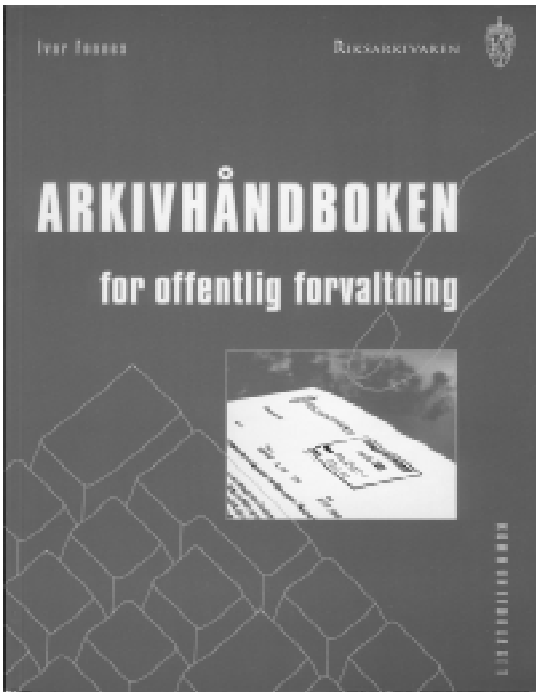

Innholdsmessig spenner boken både vidt og dypt. Rent temamessig følger den i stor grad arkivforskriften. Kapitlene som tar opp elektroniske fagsystemer, pasientjournaler og spesialarkiver, kan nok særlig interessere i kommunesektoren. Det er imidlertid synd at forfatteren har glemt å inkludere andre "papirbaserte fagsystemer", som han kaller det. I kommunene (eller fylkeskommunene) befinner en stor del av arkivmaterialet seg i andre serier enn sakarkiv og pasientjournaler. Som noen eksempler blant svært mange kan nevnes elevmapper, sosialklientmapper og barnevernsmapper. Hadde boken favnet bredere her, kunne man kanskje også oppnå en styrket bevissthet rundt hva som regnes som arkiv.

Mange i kommunene vil nok også ha nytte av å lese om utfordringene for arkivdanning og arkivbevaring ved elektronisk saksgang og arkivering. Det samme gjelder det som er skrevet om arkivansvar og arkivrutiner ved organisatoriske endringer, privatisering og konkurranseutsetting, selv om definisjonen av konkurranseutsetting ikke er helt presis. Ikke bare private, men også offentlige virksomheter kan vinne anbud på offentlige oppgaver.

Byarkivet biter seg merke i at det nye og mer presise dokumentbegrepet, som er foreslått for arkivloven, offentlighetsloven og forvaltningsloven, er helt sammenfallende med Oslo kommunes arkivinstruks.

Redegjørelsen for arkivrutiner og arkivdanning i kommunale virksomheter er i hovedtrekk både instruktiv og klar. Arkivbevaring, formidling og publikumsservice i kommunale arkivinstitusjoner er derimot mer summarisk beskrevet. Av og til trekkes assosiasjonene i retning av et slags lagerarbeid. Akkurat det er lite inspirerende for oss som har vårt daglige arbeid med kommunale arkiver.

Anne Marit Noraker

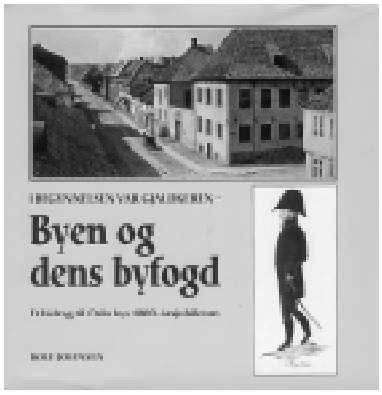

Byfogden jubilerer

Byjubiléer blir alltid et påskudd for diverse bokutgivelser, og Oslos 1000 år er intet unntak. Blant jubileumsutgivelsene finnes også en historikk over Byfogdembedet.

Intern etatshistorie vil sjelden ha interesse utenfor etatens egne vegger, mens fremstillinger hvor en virksomhet speiles mot samfunnsutviklingen, kan være interessante og lesbare. Rolf Johnsens fremstilling tenderer mot det siste, og et tiltalende design gjør boka burde bli lest – også utenfor tinghusets vegger.

Kurs i Byarkivet

Grunnkurs i arkivdanning – 6 dager

27.-29. august og 10.-12. september 2001
Søknadsfrist 6. august

Videregående kurs i arkivorganisering – 4 dager

18.-19. april og 2.-3. mai 2001
eller 15.-16. oktober og 22.-23. oktober 2001
Søknadsfrist 27. mars og 24. september

Arkivplankurs – 2 dager

8. og 9. mai, 8. og 9. oktober,
13. og 14. november 2001
Søknadsfrist 19. april, 19. september og 25. oktober

Kurs i periodisering, ordning og avlevering av arkivmateriale i Oslo kommune – 2 dager

27. og 28. november 2001
Søknadsfrist 7. november

Foredrag om Arkivloven, Arkivforskriften og Oslo kommunes arkivinstruks – 3 timer

26. september, 21. november 2001
Søknadsfrist 5. september og 31. oktober

Riksarkivet med mal for arkivplan

I følge *Forskrift om offentlige arkiver* av 11. desember 1998 §2-2 er alle offentlige organer pålagt å ha en arkivplan. Riksarkivet har laget en mal for hvordan slike arkivplaner bør se ut. Disposisjonen som Riksarkivet legger opp til er som følger:

a) Innledning (bakgrunn og formål)

b) Egen organisasjon
(oversikt over egen organisasjon, arkivansvar og organisering av arkivarbeidet)

c) Lover og bestemmelser
(inkludert virksomhetens egne rutiner)

d) Sikkerhet

e) Organisering og behandling av arkiv
(fremfinningssystemer; journaler og journalsystemer, arkivnøkler og andre registreringssystemer, arkivbegrensning, bevaring og kassasjon, periodisering og bortsetting, bestandsoversikt)

Malen er å finne på
www.riksarkivet.no\arkivplan.html

Lesesalen
stenger kl. 14.00 onsdag 11. april
(onsdag før påske)

Nye medarbeidere

Morten Brøten tiltrådte 1. januar i fast stilling som konsulent i arkivdanningsseksjonen. Han er 27 år og har allerede ett års fartstid i et vikariat i Byarkivet. Tidligere var han halvannet år ved Byrådsavdelingenes arkiv, og før det igjen leste han til sin cand. mag.-eksamen ved Universitetene i Trondheim og Oslo.

Torgrim Hegdal tiltrer 1. april i fast stilling som konsulent i arkivdanningsseksjonen. Han er 36 år og cand.mag. Også han har fartstid som vikar i stillingen gjennom store deler av fjoråret, med permisjon fra sin faste stilling i Oslo Sporveier. Der har han vært ansatt i fem år – i et prosjekt med ordning og tilgjengeliggjøring av de eldre arkivene.

Endringer i arkivnøkkelen

Det er gjort noen endringer og tillegg i utbyggingen av hovedgruppe 47 Fagopplæring i arbeidslivet:

471 Godkjenning av lærebedrifter og saker under opplæringsnemnda
472 Lærlinger, lærekandidater, lærlingordning
474 Vurdering av realkompetanse

Ved henvendelse til Byarkivet kan man få tilsendt utbyggingen i sin helhet.

Anno 1901

Bystyret for 100 år siden

Strid om Bergensbanens trasé

Den saken som skapte mest engasjement i bystyret vinteren 1901 var spørsmålet om kommunens distriktsbidrag til Bergensbanen. Når Stortinget bevilget penger til jernbaneanlegg skjedde det alltid på betingelse av at de berørte distriktene ytet sin skjerv i spleiselaget. Kristiania hadde allerede bevilget to millioner, og kravet om to hundre tusen til, møtte ikke allmenn forståelse.

Av Leif Thingsrud

I november 1898 hadde bystyret gått med på et bidrag på to millioner til *"Voss-Taugevandsbanens Fortsættelse østover gjennem Hallingdalen over Hønefos langs Randselven over Randsfjord til Roa."* Men det manglet fortsatt en halv million kroner og arbeidsdepartementet spurte nå kommunen om de kunne gå inn med ytterligere garanti.

Borgermester Christie påpekte i sitt framlegg til bystyret at kommunens gjeld var blitt så stor *"... at man er stillet overfor Nødvendigheden af at foretage en omhyggelig Sigtning af de Bevilgninger, som fremtidig maa gives."* Det var egentlig planen at Hallingdalsbygdene skulle bidra med de manglende pengene til jernbaneanlegget, og Christie la vekt på at nesten en million av anleggskostnadene gikk med til erstatning for grunn og gjerder, slik at bygdenes bidrag i hovedsak kom *"... til at bestaa i Godtgjørelse for Grund til Distriktets egne Eiendomsbesiddere"*. Det bygdene skulle bevilge, ville dermed bli anvendt på stedet. Og når man tok hensyn til de store økonomiske fordelene de ville ha i byggeperioden, fant han at det var *"... lidet rimligt at det paa vedkommende Landdistrikter faldende Bidrag skal overføres paa en Bykommune, hvis Interesse i Banen er af indirekte og usikker Art."* Magistratens innstilling ble derfor at kommunen skulle avslå departementets søknad.

Kjelsås stasjon på "Nordbanen" ble oppført i 1900.
(Ukjent fotograf, 1980. Original i Byarkivet A-10002_ua0021_053)

I formannskapet var meningene delte. Tre av medlemmene gikk inn for bevilgningen, og deres talsmann Peder Wium begrunnet dette med ønsket om å knytte Hallingdal til "Kristianias naturlige opland", og understreket også at fullføringen av banen ville medføre at reisetiden fra Bergen til Kristiania ville bli redusert fra to-tre dager til tretten timer, noe som ville få stor betydning for post og næringsliv. Det hele var rett og slett en god investering.

Ordfører Edmund Harbitz forsvarte avslaget. Han mente at det ville være ugunstig for Kristiania om Bergensbanen skulle knyttes til Nordbanen på Roa i stedet for banen fra Hokksund til Randsfjorden. I 1898 hadde man i utgangspunktet bevilget to millioner til en Bergensbane om Ringerike, men bare 1,1 million til alternativet om Roa. Grunnen til dette var at man var sikker på at før eller siden måtte det komme en bane direkte fra Kristiania til Ringerike, og for Kristiania var den mye viktigere enn Bergensbanen rent økonomisk. Og når den kom, ville byen måtte spytte nye store distriktsbidrag i potten. Her måtte man si klart ifra at traséen om Roa var statens valg, og da måtte den betale merkostnadene.

Karl Lous sluttet seg til dette og uttalte at *"Det store ved bergensbanen var dens karakter af sambaand mellem øst- og vestland ..."*, og understreket at dette krevde *"... den hurtigste og mest direkte vei"*. Det var dette man syndet mot ved å legge banen om Hadeland, noe som før eller siden ville *"... blive rettet i kraft af tingenes egen medfør"*.

Veterinærdirektør Ole Malm talte også imot denne garantien, som alle var inneforstått med at ville måtte innfris. Hovedstaden ytte mye mer til staten enn det folketallet skulle tilsi, men fikk mindre tilbake, også politisk. *"Det er paa tide, at byen protesterer mod de overgreb, den har været gjenstand for"*, uttalte han og hevdet at banens handels-økonomiske verdi for Kristiania var "betydelig overdrevet".

Wium var imidletid helt uenig. Ved å legge banen om Roa, fikk man en bredsporet bane helt fram, mens alternativet ville være å ha overgang til den smalsporede banen fra Ringerike via Hokksund til Vestbanestasjonen. Man hadde funnet den beste løsningen, og ved å nekte bevilgningen, kunne man risikere flere års forsinkelse.

Flertallet lot seg imidlertid ikke skremme. Med 55 mot 24 stemmer ble garantien avslått. Og staten fant penger, for allerede i 1903 var anleggsarbeidene i gang. I november 1909 kunne den offisielle åpningen av Bergensbanen finne sted.